

Journal of Universal History Studies

Savaş ve Diplomasi Arasında: Emîr Kutluğşâh Noyân'ın İlhanlılardaki Stratejik Rolü¹

Between War and Diplomacy: Emîr Kutluğşâh Noyân's Strategic Role in the Ilkhanids

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 05.02.2025 / 18.08.2025

pp. 226-259

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 8(2) • December • 2025 •

Nagehan Küçükyıldız

Artvin Çoruh University, Department of History, Assist. Prof. Dr., Artvin, Türkiye

Email: nagehan.guler@artvin.edu.tr

Orcid Number: 0000-0001-8856-5898

Cite: Küçükyıldız, N. (2025). Savaş ve Diplomasi Arasında: Emîr Kutluğşâh Noyân'ın İlhanlılardaki Stratejik Rolü. *Journal of Universal History Studies*, 8(2), 226-259. <https://doi.org/10.38000/juhis.1633875>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

*There is no conflict of interest with any person/ institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/ kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öz

İlhanlı Devleti tarihinde “*Noyânlar*”, önemli bir rol üstlenmiştir. Noyânlar, yalnızca bir tümen değil, birden fazla tümenin emîri olarak görev yapabilmekteydi. Emîrler, İlhanlı hükümdarlarının savaşlardaki en büyük yardımcıları olmuş ve onlara askerî alanda gerekli tüm desteği sağlamışlardır. Dönemin önde gelen hükümdarlarından Gâzân Hân’ın en büyük emîrlerinden biri olan Kutluğşâh, Hân’ın şehzâdeliği döneminden itibaren elçilik görevlerinde bulunmuş, başarılı bir komutan olarak savaşlarda yer almış ve devletin çeşitli bürokratik görevlerinde bulunmuştur. Savaşlarda ön saflarda mücadele eden Kutluğşâh, cesareti ve kararlılığıyla dikkat çekmiş hükümdarına sadık bir komutan olarak hizmet etmiştir. Ayrıca Gâzân Hân’a karşı düşmanca tavır sergileyen kişilere karşı sert bir tutum sergilemiş yeri geldiğinde idam edilmelerine bile öncülük etmiştir. Bu bağlamda Gâzân Hân, Kutluğşâh’ın sadakatine güvenmiş ve önemli devlet işlerinde onu görevlendirmiştir. Gâzân Hân, tahta çıktıktan sonra Kutluğşâh’ı Kafkas seferlerinin başkomutanı olarak atamış ve en iyi savaş stratejileri uygulamasına imkân tanımıştır. Kutluğşâh, Memlûklara karşı yapılan savaşlarda da büyük başarılar elde etmiştir. Gâzân Hân, emîrlerin hata yapmasına karşı son derece katı bir tutum sergilemiş savaşlarda başarısız olan komutanları sorumlu tutarak ağır cezalar vermekten çekinmemiştir. Olcâyâtü Hân döneminin ilk yıllarında da görev yapan Kutluğşâh Noyân, Gılân seferine de katılmış ve orada büyük mücadele vermiştir. Emîr Kutluğşâh, savaşta büyük cesaret gösterse de Gılânlılar, Haziran 706/1307’de Kutluğşâh’ı ok yağmuruna tutarak öldürdüler ve ganimetlerini ele geçirmişler. Kutluğşâh’ın naaşı, Tebrîz’e taşındı ve buraya defnedildi. Büyük emîr Kutluğşâh Noyân’dan sonra Emîr Çûpân göreve atanmıştır.

Bu çalışmada, İlhanlı Devleti’nin önde gelen emîrlerinden Kutluğşâh’ın kişiliği ve faaliyetleri ele alınmaktadır. Bu konuyu seçmemizdeki temel amacımız, İlhanlı tarihinin önemli komutanlarından biri olmasına rağmen Kutluğşâh hakkında bugüne kadar yapılmış özel bir akademik çalışmanın bulunmamasıdır. Var olan eksikliği gidermek ve Kutluğşâh’ın İlhanlı Devleti’ndeki rolünü detaylandırmak çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutluğşâh Noyân, Gâzân Hân, Olcâyâtü, Novrûz.

Abstract

In the history of the Ilkhanate, Noyans played a significant role. They were not only commanders of a single division but could also command multiple divisions. The emirs were the greatest supporters of the Ilkhanid rulers in wars, providing them with all necessary military assistance. One of the most prominent emirs of the era, Kutlugshah, served as an envoy during Ghazan Khan's princely years, participated in wars as a successful commander, and held various bureaucratic positions in the state. Fighting on the front lines in battles, Kutlugshah stood out for his bravery and determination, serving as a loyal commander to his ruler. He also took a strict stance against those who displayed hostility toward Ghazan Khan and even played a leading role in their executions when necessary. In this context, Ghazan Khan trusted Kutlugshah's loyalty and assigned him to significant state affairs. After Ghazan Khan ascended to the throne, he appointed Kutlugshah as the chief commander of the Caucasus campaigns, allowing him to implement the best military strategies. Kutlugshah also achieved great success in battles against the Mamluks. Ghazan Khan maintained a strict attitude toward commanders' mistakes, holding them accountable for failures in battle and imposing severe punishments when necessary. Kutlugshah Noyan also served during the early years of Öljaitü Khan's reign and participated in the Gilan campaign, where he fought valiantly. However, despite his courage, the Gilani forces ambushed him with a rain of arrows in June 706/1307, killed him and seized his belongings. His body was brought to Tabriz and buried there. After the great emir Kutlugshah Noyan, Emir Chupan was appointed in his place. In general, emirs represented a crucial military class in the Ilkhanate and often served as commanders-in-chief in wars. This study examines the personality and activities of Kutlugshah, one of the leading emirs of the Ilkhanate. The primary aim of this research is to address the lack of a specific academic study on Kutlugshah, despite his significance as a military leader in Ilkhanate history. Filling this gap and detailing Kutlugshah's role within the Ilkhanate forms the central motivation of our study.

Keywords: Kutlugshah Noyan, Ghazan Khan, Öljaitü Khan, Nowruz.

Extended Abstract

The Ilkhanate emerged as a significant political power in the Near East during the Middle Ages, deeply influencing the region's state structures. Founder of this state is Hülagü, the grandson of Genghis Khan. During the reign of Hülagü and his successors, emirs and commanders held influential positions and contributed significantly to the state. One of Ghazan Khan's prominent generals, Emir Kutlugshah Noyan, was born in 647/1250. While there is no information regarding his birthplace, it is known that he passed away in Tabriz. There are various opinions concerning his tribal affiliation but considering that Kutlugshah was a Mongolian-speaking emir, it is widely accepted that he was of Mongol origin. In addition to his military achievements, he gained power and security through marriage and held significant positions within the state.

As one of the key emirs of his time, Kutlugshah distinguished himself through his diplomatic skills and contributions to state affairs. Princes Arghun and Ghazan extensively benefited from his abilities, using him to further their political objectives. A ruler like Ghazan Khan frequently kept Kutlugshah by his side in battles or positioned him at the forefront of the army. This clearly demonstrates Kutlugshah's military prowess, strategic intelligence, and determination on the battlefield. As a brave and reliable commander, he not only protected his leader but also played a role in making critical decisions. Thanks to his exceptional courage and determination in battles, Ghazan Khan often took him along on his campaigns. After Ghazan Khan's death, Kutlugshah continued his service during the reign of Öljaitü Khan, by which time he had already become a well-known and authoritative emir within the Ilkhanid military structure. However, his life came to an end on the battlefield. Having won many victories, fought in major wars, and risen to become one of the most significant commanders of the state, Kutlugshah was ultimately killed by an enemy arrow. This was a fitting end for a man of his character, as an emir who had spent his life on the battlefield met his demise in the same setting.

This study scrutinizes Emir Kutlugshah Noyan, a commander who held a crucial position in the administrative and military structure of the Ilkhanate. Research on the Ilkhanid period has generally focused on the khans and high-ranking bureaucrats, while the role and influence of military leaders in state administration have received limited attention. Kutlugshah Noyan, as a high-ranking commander in the Ilkhanid military system, has not been adequately studied in existing literature. Therefore, this study utilizes primary sources related to Ilkhanid history to provide a detailed analysis of Kutlugshah Noyan's role within the state apparatus and his activities. By addressing a relatively underexplored topic in Ilkhanid historiography, this study aims to enhance our understanding of the military organization and offer a new perspective on the political and administrative developments of the period. In conclusion, this study not only provides information about Emir Kutlugshah's activities but also attempts to convey the Ilkhanid political landscape, military organization, and the challenges faced by its commanders. Additionally, the life of Kutlugshah Noyan represents the story of a commander who played significant military and political roles during one of the most turbulent and critical periods of the Ilkhanid state. Future researchers can further explore the Ilkhanid political and military structure through figures like Kutlugshah Noyan, offering new perspectives on the power dynamics of this era.

Giriş

Tarihin en güçlü devletlerinden biri olan Moğollar, kısa sürede büyük bir imparatorluk kurmayı başarmış ve geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Bu imparatorluk bünyesinde zamanla çeşitli hanlık ve devlet yapıları ortaya çıkmıştır. Bu devletler içerisinde İlhanlılar² son derece önemli bir yere sahiptir. İlhanlı hükümdarları, Hülâgû³ ile başlayarak sırasıyla İlhan Abâkâ, Ahmed Tekûdâr, İlhan Argûn, Geyhâtû⁴, Gâzân⁵, Olcâyâtû⁶ İlhanlı tahtına geçmiştir. Son olarak 1316 yılında Olcâyâtû da ölünce yerine Ebû Sa'îd Bahâdîr Hân geçmiştir. Ebû Sa'îd, 1335'te geçirdiği hastalık sonrası vefat etmiştir. Nihayetinde İlhanlı Devleti'nin egemen olduğu topraklarda Celâyirîler, Muzafferîler, Karakoyunlular, Serbedârîler ve Eretnaoğulları gibi hânedanlar yerini almıştır (Semerkândî, 1376, s. 53-63; Tebrîzî, 1397, s. 860-899; Wing, 2016, s. 38-60; Grousset, 2011, s. 351-390; Yuvalı, 2000, s. 102-105; Subaşı ve Köse, 2024, s. 26; Macit, 2019, s. 16-19; Macit ve Aydın, 2022, s. 53).

1256 yılında Hülâgû Hân öncülüğünde kurulan İlhanlı Devleti, yaklaşık seksen yıllık hükümranlığı boyunca hem siyasî hem de askerî bakımdan önemli bir güç odağı hâline gelmiştir. Özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından 1335 yılına kadar olan dönemde İlhanlı hükümdarları, merkezi otoritelerini büyük ölçüde muhafaza

² İlhanlılar, Orta Çağ'da Yakındoğu'da önemli bir siyasî güç olarak varlık göstermiş ve bölgedeki devlet yapılanmalarını derinden etkilemiştir. Bu devletin kurucusu, Cengîz Hân'ın torunu Hülâgû'dur. Moğol büyük Moğol hânı Môngke 1253 yılında kurultay kararıyla kardeşi Hülâgû'yu İrân, İrâk, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadolu'yu ele geçirerek buraları kendisine tâbi bir "ilhan" (il+han, yani "bölge hükümdarı") olarak yönetmekle görevlendirmiştir. Bu doğrultuda başkenti Tebrîz olmak üzere İrân'da kurulan ve 1295 yılından itibaren bağımsız hâle gelen devlet, Hülâgû'nun taşıdığı ilhan unvanına nispetle "İlhanlılar" adıyla anılmıştır. Büyük Hân Mengü 1251 yılında tahta geçtiğinde Moğollar henüz Yakındoğu'ya tam anlamıyla hâkim değildi. Hülâgû'nun batıya gönderilmesindeki temel amaçlardan biri de bu hâkimiyetin sağlanması amacı olmuştur (Yuvalı, 2000, s. 101-102; Durmuşoğlu, 2024, s. 156).

³ Hülâgû, İrân'da varlıklarını devam ettiren iki dinî güç olan Mâzenderân'daki İsmâiliyye ve Bağdâd'daki Abbasi Halifeliği'ni ortadan kaldırarak Suriye seferine çıkmıştır. Hülâgû 8 Şubat 1265 yılında Merâgâ yakınlarında ölmüştür. Hülâgû öldüğü zaman İlhanlı devletin sınırları Amuderya'dan Fırat'a ve Kafkasya'dan Belücîstân'a kadar uzanıyordu. Hülâgû'den sonra İlhanlı tahtına kurultay tarafından büyük oğlu İlhan Abâkâ geçmiştir. Abâkâ, Hülâgû'nun en büyük oğlu olup annesi Sulduz boyundan Yisuncun Hatun'dur. Hülâgû'nun vefatından sonra İlhan Abâkâ tahta çıkmıştır. Oldukça becerikli ve akıllı bir hükümdar olan Abâkâ, Bizans İmparatoru'nun kızı Mari ile izdivaç gerçekleştirmiştir. Hükümdar olduktan sonra Abâkâ, önce Kıpçak Hanlığı ile savaşmış ardından Çağatay Hân'ı yenilgiye uğratmıştır. Sonra da Abâkâ, Horâsân'da hak talep eden Bârâk Hân'a güçlü bir ordu yollamıştır. Abâkâ, 1270 yılında Herât yakınlarında Bârâk ile yaptığı savaşta onu yenilgiye uğratmıştır. Abâkâ'nın hükümdarlığı süresince siyasî istikrar sağlanmıştır. Abâkâ, 18 yıl süren bu dönemin sonunda 680/1282 yılında vefat etmiştir (Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, 2011, s. 47-53; Sümer, 1989, s. 175-198; Sümer, 1988, s. 8). Şebânkârî "Mecma'î'l-Ensâb" adlı eserinde İlhan Abâkâ'nın bir av sırasında zehirli bir okla öldürüldüğünden bahsetmektedir (Şebânkârî, 1363, s. 260-269; Güler, 2018, s. 74).

⁴ Geyhâtû, Memlûklarla de askerî mücadelelerde bulunmuştur. Bununla birlikte, kaynaklarda içkiye ve kadınlara düşkünlüğü ile aşırı savurganlığı nedeniyle zayıf ve niteliksiz bir hükümdar olarak anılmaktadır. Geyhâtû 21 Nisan 1295 yılında Mogân'daki bir karargâhta bir ok kırıyla boğularak öldürüldü. Yerine Bâydû getirildiyse de Argûn'un oğlu Gâzân tarafından öldürüldü (Grousset, 2011, s. 351-390; Subaşı ve Köse, 2024, s. 26; Macit ve Aydın, 2022, s. 53)

⁵ Gâzân Hân: 23 Kasım 671/1272 yılında Âbeskûn'da dünyaya gelmiştir. Gâzân, doğumundan bir süre sonra Mûgâlcîn adında güzel huylu bir bakıcıya emanet edilmiştir. Ayrıca çocukluk yıllarını dedesi İlhan Abâkâ'nın torunu ile alakadar olduğu ve onu Bülûgân Hatun'a yetiştirmesi için vermiştir. Argûn'un oğludur. İlhanlı Devleti'nin altıncı hükümdarı olarak 1295 yılında tahta çıkmıştır. Gâzân Hân, geniş çaplı reformlar yapmıştır. Gâzân Hân, Demâvend Dağı'nın kuzeyindeki Lâr kasabasında 17 Haziran 694/1295 yılında İslâmiyet'i benimsemiştir. Gâzân Hân'ın yönetime gelmesi, İlhan Argûn'ın vefatından sonra yaşanan siyasî karışıklıkları sona erdirmiştir. Gâzân Hân, 8 Eylül 1303 tarihinde Tebrîz seferi sırasında remed adı verilen bir göz hastalığına yakalanmıştır. Zamanla durumu ağırlaşmış ve bu hastalık neticesinde 17 Mayıs 1304 tarihinde Pişkele Otağı'nda hayatını kaybetmiştir (Âştiyânî, 1390, s. 293-330; Kazvîni, 2018, s. 488; Yuvalı, 1996, s. 429-431; Yuvalı, 2017, s. 253; Özgüdenli, 2009, s. 49-103; Özgüdenli – Umanç, 2023, s. 76; Arayancan, 2022, s. 16-80; Uyar, 2012a, s. 29; Subaşı, 2022, s. 21-23; Tural, 2021, s. 242-243; Odabaşı ve Özel, 2024, s. 35).

⁶ Sultan Muhammed Hodâbende Olcâyâtû: Mart 680/1282 yılında doğmuş, 716/1316 yılında da ölmüştür. İlhan Argûn'un ikinci oğlu olup Budist bir baba ve Nestûrî bir Hristiyan annenin çocuğudur. Bu yüzden Olcâyâtû'ya Olcây Buka, Mâtmûdâr, Harbende (eşekci) isimleriyle anılmıştır. Kazvîni'nin "Târih-i Cihân Ârâ" eserinde Sultan Muhammed olarak geçmektedir (Kazvîni, 1963, s. 213). Olcâyâtû'nun farklı isimlerle anılmasının temelinde yatan sebep, çeşitli dinleri benimsemesidir. Olcâyâtû, İlhanlı hükümdarları arasında ismi üzerinde ideolojik tartışmaların olduğu tek isim olduğu belirtilmektedir. Gâzân Hân'ın ölümüne müteakip Ücân'da İlhanlı tahtına 703/1304 senesinde geçmiştir. Olcâyâtû önemli dış problemlerle ilgilenmiştir (Âştiyânî, 1390, s. 345; Özgüdenli, 2017, s. 345-347; Tural, 2021, s. 254; Şahin, 2013, s. 117).

etmiş ve aynı zamanda devletin sınırlarını genişletme konusunda kayda değer başarılar elde etmiştir. Bu siyasî istikrarın ve askerî yayılmanın arkasında hanların kudretine ilaveten emîrler ve noyânlar gibi üst düzey askerî- idarî kişilerin oynadığı roller de göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Nitekim İlhanlılar tarafından ele geçirilen bölgelerin idaresinde bu komutanların oldukça etkin bir konumda yer aldıkları görülmektedir (Wing, 2016, s. 63-64). Böylelikle Novrûz, Kutlugşâh ve Çûpân gibi önde gelen isimler; askerî tecrübeleri, stratejik öngörülleri ve yönetime olan sadakatleri sayesinde İlhanlı ordusunun başarıya ulaşmasında belirleyici rol oynamışlardır. Söz konusu emîrler, savaş meydanlarında ön saflarda mücadele etmiş ve bununla birlikte devlet teşkilatının işleyişinde de aktif roller üstlenmişlerdir.

Bu çalışma, söz konusu emîrlerin İlhanlı Devleti'nin güç yapısı içerisindeki konumlarını inceleyerek onların oynadığı rollerin devletin kurumsal gelişimine ve siyasî istikrarına katkılarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. İlhanlı yönetiminde görev yapan emîrler, savaş meydanlarında ön saflarda yer almanın yanında idarî ve siyasî mekanizmaların işleyişinde de etkin roller üstlenmişlerdir. Askerî tecrübeleri, stratejik öngörülleri ve sadakatleri sayesinde İlhanlı ordusunun başarıya ulaşmasında kilit görevler üstlenen bu isimler, üstelik hanların iktidarlarını tahkim etmelerinde de belirleyici olmuşlardır. Devletin çeşitli kademelerinde görev alan Novrûz, Kutlugşâh ve Çûpân gibi önde gelen emîrler, İlhanlı tarihinin hem askerî hem de idarî gelişim süreçlerinde önemli kişiler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca söz konusu emîrlerin İlhanlı Devleti'nin güç yapısı içerisindeki konumlarını inceleyerek onların oynadığı rollerin devletin kurumsal gelişimine ve siyasî istikrarına katkılarını analiz edilmiştir. İlhanlı dönemi komutanlarıyla ilgili yapılan akademik çalışmalara baktığımızda, birçok emîr hakkında spesifik makalelerin ve araştırmaların bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin Emîr Argûn Âkâ ve Emîr Novrûz üzerine Samet Alıç tarafından kaleme alınan "*Cankurbanlardan (Canikurbaniler) Emîr Argûn Akâ ve Emîr Nevruz'un Siyasi Faaliyetleri*" başlıklı özel bir makale bulunmaktadır (Alıç, 2022, s. 348-359). Benzer şekilde, Kutlugşâh'tan sonra gelen ve çalışmamızda da ele alacağımız Emîr Çûpân hakkında Cem Tüysüz'ün "*İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduzlar)*" adlı tezinde geniş bilgiler yer almaktadır (Tüysüz, 2004, s. 53-98). Ayrıca Firdevs Özen'in "*Emîr Çoban'ın Ebû Sa'îd Bahâdır Hân Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci*" başlıklı makalesi de Emîr Çûpân üzerine önemli bilgiler sunmaktadır (Özen, 2023, s. 523-536). Fakat Emîr Kutlugşâh Noyân hakkında henüz spesifik bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Mevcut literatürde kendisine yalnızca genel konular içinde yer yer değinildiği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak Ömer Subaşı "*Gürcü-Moğol İlişkisi*" adlı kitabında Emîr Kutlugşâh Noyân'a kısa ve ayrı bir başlık altında yer vermektedir (Subaşı, 2015, s. 191). Benzer şekilde Ercan Gördeğir'in "*Olcaytu Han ve Zamani (1204-1316)*" adlı eserinde de Kutlugşâh Noyân hakkında sınırlı bilgiler bulunmaktadır (Gördeğir, 2021, s. 115-116). Bu bağlamda, Emîr Kutlugşâh Noyân hakkında günümüzde bağımsız bir makale bulunmamaktadır. Mevcut bilgiler daha çok tez ve kitaplarda sınırlı biçimde yer almaktadır. İlhanlı askerî sisteminde üst düzey bir komutan olan Kutlugşâh Noyân'ın konumu ile siyasî ve askerî alandaki etkinliğinin, mevcut literatürde yeterince incelenmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, çalışmada İlhanlı tarihine dair ana kaynaklar kullanılarak Kutlugşâh Noyân'ın devlet mekanizmasındaki yeri ve faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu araştırma ile Kutlugşâh gibi ünlü bir İlhanlı komutanı üzerine yeterince incelenmemiş bir konunun ele alınması, hem askerî teşkilat yapısının daha iyi anlaşılmasına hem de dönemin siyasal ve idarî gelişmelerine farklı bir bakış açısı kazandırılmasına katkı sağlanacaktır.

1. Emîr Kutluğşâh Noyân/ قتلغ شاه نويان Kimdir?

Gâzân Hân'ın önemli komutanlarından (general) Emîr Kutluğşâh Noyân⁷ (Amitai, 1996, s. 5) 647/1250 yılında dünyaya gelmiştir. Kutluğşâh'ın doğum yerine ilişkin kaynaklarda açık ve kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, ölümünün Tebrîz'de gerçekleştiği bilinmektedir. Ayrıca Mangıtlar⁸ boyuna mensup olan Kutluğşâh'ın Moğolca konuştuğu bilgisi, onun Moğol kökenli olduğu sonucunu desteklemektedir (Aubin, 1995, s. 54; Morgan, 1986, s. 554; Togan, 2019, s. 323; Özgüdenli, 2009, s. 398). Bu durumun aksine M. Brosset, eserinde Noyân'ın aslen Ermeni prensi olup Mamikonean sülalesine bağlı soydan geldiğini ifade etmektedir (Brosset, 1849, s. 261). Ancak bu bilginin doğruluğunu kanıtlayan başka bir kaynağa rastlanmamıştır. Kaynağın böyle bir bilgi aktarması muhtemelen Kutluğşâh'ın kendilerine yönelik yaptığı iyi ve merhametli bir yaklaşımın etkisiyledir. Bu ifadeyi destekleyen bir diğer görüş ise Step'annos Orbelian'ın eserinde Kutluğşâh/Xut'lushah'ı “büyük ve iyiliksever bir komutan” ve “merhametli, nazik bir kral” olarak tanımlamasıdır. Merhametli, iyi ve güçlü bir kişi olarak nitelendirilen Kutluğşâh, 694/1295 yılında Hetum'un kız kardeşiyle evlenmiş ve Kral Hetum'un damadı olmuştur (Orbelian, 2015, s. 157-158).

Evlilikler, sadece kişisel bağlardan ibaret olmayıp siyasî ilişkilerin güçlenip iki taraf arasında dengenin kurulması bakımından kritik rol oynamaktadır. Kutluğşâh Noyân, görev yaptığı süre boyunca evliliklere önem vererek dönemin soylu kadınlarıyla evlilik fırsatlarını kaçırmamıştır. Bu bağlamda 30 Mayıs 695/1296 yılında Gâzân Hân, Kutluğşâh'ı daha önce Tukâl'in eşi olan Olcây Temûr'un kız kardeşi ile evlendirmiştir (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 921). Yine 700/1300 yılında Kutluğşâh Noyân ile İlhan Geyhâtû'nun kızı Kutlug Hatun evlilik yapmıştır. Bu evlilik, dönemin siyasî ve sosyal dinamikleri açısından önemli bir yer teşkil etmektedir (Benâketî, 1348, s. 458). Kutluğşâh Noyân, Olcâyâtû'nun ablası (baba birdir) İlkutlug ile de bir evlilik gerçekleştirerek İlhanlı soyu ile olan bağlarını güçlendirmiştir (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 830.).

Savaşlarda gösterdiği başarıların yanı sıra evlilik yolu ile güç ve güven kazanan Kutluğşâh, devletin önemli kademelerinde görev almıştır. Örneğin 683/1284 senesinde İlhan Argûn tarafından Tunskey, Bağdâd şahneliğine gönderilmişti. Tunskey, oraya ulaştığında kabiliyetli, zengin ve Bağdâd memleketlerinin tüm işlerine hâkim olan Sa'dü'd Devle'yi⁹ kendi nâibi ve hacibi olarak atamıştır. O süreye kadar Bağdâd yönetimini

⁷ Noyân: Moğolcada pek çok şahıs adına unvan olarak getirilmektedir. “Mpğ nojan, Çin loja, Moğ noyân, Halhal: noyin” şeklinde farklı kelimelerle “Şahip, efendi, prens, bey, başkan, reis, bay; asilzade, hükümdar; prensin veya yüksek rütbeli asilzadenin oğluna verilen unvan” manasına gelmektedir. Emîr-i bezare, emîr-i sade, emîr-i dehe ve emîr-i tümenler noyân adı altında askerî aristokratlara ve genelkurmaylara bağlı bulunmaktaydılar. Görev aldıkları sürede noyânlar, önemli görevler üstlenmişlerdir (Gülensoy ve Küçükler, 2015, s. 347; Uyar, 2020, s. 133).

⁸ Mangıtlar/Mangkütler/Manghud: Türk boylarıyla kaynaşıp İslâmlaşan bir Moğol kabilesidir. Deşt-i Kıpçak bölgesinde varlık sürdürmektedirler. Moğolların efsanevi atası Alan-Koa'nın soyundan gelen Mangıtlar, Nirunlar'a bağlıdır. Alan-Koa'nın yedinci kuşaktan torunu Tumine'nin dokuz oğlundan en büyüğü olan Caksu, Nuyaktin, Urut ve Mangkut adında üç oğlu vardır. Cengiz Hân döneminde Mangıtlar, Tayciutlarla birlikte yaşıyorlardı. Daha sonra Mangıtlar, Cengiz Hân ile birleştiler (Moğolların Gizli Tarihi, 2016, s. 62; Alan, 2003, s. 570-571).

⁹ Sa'dü'd Devle (Devletin desteği, mutluluğu), Safiyüddîn Ebher adlı Yahudi bir doktorun oğlu olup, Ebherli Mühezzebî'd Devle oğlu Hibetüllâh'ın torunu olarak da anılmaktadır. Bunun yanı sıra kendinin doktor olduğunu bazı kaynaklarda geçmektedir. Sa'dü'd Devle'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte, Cibâl bölgesinde, Kazvîn yolunda bulunan Ebher de dünyaya gelmiştir. Sa'dü'd Devle'nin çocuğu olduğu hususunda kaynaklarda bilgiler bulunmamaktadır. İlhan Argûn, döneminde Bağdâd'da yaşayan tabiplerden biri olan Sa'dü'd Devle, zamanla vezaret makamına ulaşmıştır. Vezirlik görevi sırasında bazı emîrler ve Müslüman devlet adamlarının muhalefetiyle karşılaşan Sa'dü'd Devle, Irâk ve Bağdâd'ın mali durumu hakkında derin bir bilgi edinmiştir. Argûn'un hastalığını tedavi ederek İlhanlı sarayında hizmet etmeye başlamış, Bağdâd'da bulunduğu süreçte Türkçe ve Moğolca öğrenmiş ve hüsn-i hat ile ilgilenmiştir. Gençliğinin çoğunu Mûsûl'da da geçiren Sa'dü'd Devle, buradaki zanaatçılar çarşısında tellallık yapmıştır (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 813-820; Hândmîr, 1983, s. 128; Hândmîr, 1317, s. 296; Âştiyânî, 1374, s. 238; Grousset, 2011, s. 353; Uyar, 2003, s. 131-132; Dayı, 2017b, s. 125-126; Umanç, 2025, s. 1034).

Sâhib-i Dîvân Alâaddîn'in bendesi Kutlugşâh ve Alâaddîn'in nökerlerinden Meceddîn-i Kubetî'nin idaresindeydi. 686/1287 tarihinde Argûn'un hekimliğini yapan Sa'dü'd Devle, Bağdâd'ın mali meseleleriyle ilgilenip iktisadi anlamda söz sahibi olmuştur. Ordu Kiyâ¹⁰ ve Sa'dü'd Devle, İrâk'ın kötü durumunu düzeltip Bağdâd'ı denetlemesi için gönderilmişlerdir. 688/1289 yılında Ordu Kiyâ ile Sa'dü'd Devle, yeniden Bağdâd'a gönderilmiş ve burada buldukları sırada, Argûn'un emîri Kutlugşâh'ı görevinden azletmişlerdir. Argûn, Kutlugşâh görevinden alındıktan sonra büyük bir darbe almıştır (Reşidüddîn, 1374, s. 159- 813-814; Hândmîr, 1983, s. 128; Arayancan, 2022, s. 17; Dayı, 2017b, s. 127-128). Kutlugşâh, Gâzân Hân tarafından 702/1302 yılında Emîr-i hac¹¹ görevine atanmıştır. Ayrıca Kazvîni, eserinde aynı yılda hac yolunun tehlikede olduğundan dolayı kendisine bu ünvanın verdiğini ve Kutlugşâh'a bin süvari, atlar, sancaklar, yük hayvanları, çadırlar ve diğer teçhizatlarla beraber gönderildiğini ifade etmiştir. Kutlugşâh, Şubat 702/1303 tarihinde Nûrîn Akâ'nın vefatından sonra Emîru'l-umerâ¹² görevini üstlenmiş, sorumluluklarını eksiksiz yerine getirerek ilgili işlerin tamamlanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, emîrliğin otoritesinin gereklerine uygun olarak idarî, askerî ve sosyal alanlarda gerekli faaliyetleri etkin bir şekilde yürütmüştür (Kazvîni, 1963, s. 214; Vassâf, 1346, s. 278; Umanç, 2023, s. 19).

Gâzân Hân, Kutlugşâh'ı savaş meydanlarında ya doğrudan kendi yanında bulundurmuş ya da onu ordunun ön safında görevlendirerek stratejik bir konuma yerleştirmiştir. Bu, Kutlugşâh'ın askerî yeteneklerinin, stratejik zekâsının ve savaş alanındaki kararlılığının ön plana çıktığının göstergesidir. Kâşânî'nin de ifade ettiği üzere Kutlugşâh Noyân, sağlam bir iradeye sahiptir (Kâşânî, 1392, s. 8). Kutlugşâh'ın ilerleyen bölümlerde değinilecek savaşlardaki pozisyonu, onun cesur ve güvenilir bir komutan olduğunu hem liderini korumak hem de kritik kararların alınmasında da etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda savaşlarda gösterdiği büyük cesaret ve kararlılıktan ötürü Gâzân Hân'ın gözde komutanı olmuştur. Ayrıca Kutlugşâh, elçilik vazifesi de icra etmiştir. Mesela Gâzân Hân, Emîr Kutlugşâh'ı Geyhâtû'nun hükümdarlığı esnasında Horâsân'da vuku bulan hadiseler ile alakalı bilgi vermesi için göndermiştir. Böylece Kutlugşâh'ın güvenilir bir karaktere sahip olması, ona sadece askerî görevlerde değil, diplomatik işlerde de önemli roller verilmesine neden olmuştur. Bu durum dönemin liderlik anlayışında güven unsurunun ne denli kritik bir yer tuttuğunu göstermektedir. Elçilik gibi güven gerektiren görevler, siyâsî bilgisi yüksek bireylerin yanı sıra dürüstlüğü ve sadakatiyle ön plana çıkan kişilerce yerine getirilirdi. Kutlugşâh'ın bu görevi yapması onun Gâzân Hân nezdinde güvenilir bir profil çizdiğinin kanıtıdır. Elçilik görevinin yanı sıra haber taşıma vazifesi de gören Kutlugşâh, buna karşılık çeşitli hediyelerle ödüllendirilmiştir. Ayrıca şehirlerin korunması gibi birtakım görevler üstlenmiştir. Yine Kutlugşâh Noyân, yapılan toplantılara bizzat katılım sağlamaktaydı. Mesela Gâzân Hân'ın İlhanlı hükümdarı olmadan önce yapılan bir toplantıda Baydû, bütün doğu ve Güney İran'ın Gâzân'a verilmesini önerirken Novrûz ve Kutlugşâh, önce İlhanlı hükümdarının belirlenmesini daha sonra bu şekilde bölünmeye gidilmesini talep etmişlerdir (Aubin, 1995, s. 58). Gâzân Hân tahta geçtikten sonra da Baydû yanlısı kişileri yargılamak için bir

¹⁰ Ordu Kiyâ, Uygur asıllı olup, İlhan Abâkâ ve İlhan Argûn zamanında saygın bir devlet adamıdır. Ordu Kiyâ, Sa'dü'd Devle ile birlikte Bağdâd mülkü üzerine vergi toplayarak geliri ana merkezde toplama hususunda yetenek sahibiydiler. 1289 senesinde Argûn'un Sa'dü'd Devle'yi vezirliğe getirmesinden sonra Ordu Kiyâ devlet işlerinde önemi artmış ve yükseliş safhasına geçmiştir. Bu ilerleme Argûn'un hastalanmasıyla gerilemiş ve kendisine düşman olan başta Tagaçar ve diğer emîrlere düzenlediği bir eğlence merasiminde Sa'dü'd Devle ve Ordu Kiyâ'yı yakalamış ve öldürmüştür (Dayı, 2017a, s. 406).

¹¹ Emîru'l-hâc/Emîr-i hac: Hac ibadetinin kurallara uygun şekilde ve huzur içinde yerine getirilmesini sağlamak için görevlendirilen kişidir. Ayrıca bu kişi, hac kervanlarını güvenli bir şekilde götürülüp getirmesini denetleyen bir görev de üstlenir (Atalar, 1995, s. 131).

¹² Emîru'l-umerâ: Farsça, (امير الامراء): Emîrlerin emîri, paşa eyalet valisi manasına gelip, ordu kumandanı, yüksek askerî komutan olarak bilinmektedir. Bu kumandan çeşitli idari yetkilere sahiptir. Bu ünvan, ilk olarak Hz. Ömer zamanında kullanılmıştır. Abbâsiler döneminde ise vezirlik ve hilâfet arasında bulunan bir ünvanı ifade etmekteydi (Yıldız, 1995, s. 158; Ataç, 2024, s. 214; Kanar, 2016, s. 201).

meclis kurmuştur. Bu mecliste Kutluğşâh, Novrûz ve Kıyât kabilesinden Nûrîn Akâ başkanlık etmektedir (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 923; Özgüdenli, 2009, s. 75-76, 87, 110).

Kutluğşâh Noyân, oldukça gelenekçi bir İlhanlı noyânıdır. Zira Kutluğşâh, Olcâyâtı'nun İslâmiyet'i benimsemesine karşılık, Cengîz Hân'ın Yasasına ve geleneksel Moğol inanç sistemine bağlılığını savunmuştur. Hatta Kutluğşâh Noyân, Moğol halkına “*Arab'ın köhne dininden çıkıp tekrar Cengîz Hân'ın Yasa ve Yeysüsü'ne*” dönmeleri hususunda açık bir çağrıda bulunmuştur (Şahin, 2016, s. 112).

2. Gâzân Hân'ın Şehzâdelik Döneminde Emîr Kutluğşâh'ın Faaliyetleri

Dönemin önemli emîrlerinden Kutluğşâh, diplomatik yetenekleri ve devlet işlerine olan katkılarıyla dikkat çeken bir şahsiyettir. Şehzâde Argûn ve Gâzân, Kutluğşâh'ın bu yeteneğinden ziyadesiyle faydalanmış ve amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bu bağlamda Şehzâde Argûn, 672/1274 yılının kışında Mâzenderân bölgesindeyken birtakım problemlerden ötürü Emîr Kutluğşâh'ı elçi olarak Mûgân'da bulunan babası İlhan Abâkâ'ya yollamıştır. Kutluğşâh, İlhan Abâkâ'nın (1265-1282) huzuruna vardı. Gâzân ile alakalı ona malumatlar vermiştir. Kutluğşâh, İlhan Abâkâ'ya Gâzân hakkında “*O, büyüyen bir fidan ve ata binmeyi biliyor.*” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu haber üzerine Abâkâ, Şehzâde Gâzân'ın iyi bir eğitim alabilmesi için onu kendi himayesine almak istediğini bildirmiştir. Argûn, bu duruma isteksiz olsa da razı olmak zorunda kaldı ve Gâzân'ı eğitimi için Abâkâ'nın yanına göndermiştir. Bu gelişme karşısında İlhan Abâkâ büyük bir memnuniyet duymuştur (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 844; Özgüdenli, 2009, s. 53). Bu bağlamda, Kutluğşâh'ın Argûn tarafından Abâkâ'ya elçi olarak gönderilmesi, ona duyulan güvenin bir göstergesidir. Ayrıca Şehzade Gâzân'ın dönemin siyasî aktörleri tarafından gelecekte önemli bir lider olarak değerlendirildiği izlenimini vermektedir. Gâzân'a verilecek nitelikli eğitimin onun liderlik vasıflarının geliştirilmesine verilen önemin bir kanıtı olduğu söylenebilir.

Kutluğşâh, Sultan Ahmed ve Argûn arasında 683/1284 senesinde yaşanan mücadelede önemli bir diplomatik rol üstlenmiş, taraflar arasında dostane bir çözüm sağlamak için elçi olarak görevlendirilmiştir. Şöyle ki; iki taraf arasında gerçekleşen çatışma sonucunda Argûn'un ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu haberi alan Argûn, büyük bir öfkeye kapılmış ve intikam alana kadar durmayacağına yemin etmiştir. Ardından, taraflar arasında Âkhâce mevkiinde yeni bir savaş meydana gelmiştir. Çatışmanın ardından Sultan Ahmed, Argûn'a dostane bir görüşme talebinde bulunarak elçi göndermiştir. Buna karşılık Argûn da Kutluğşâh ve Lekzî Gûrgân'ı Sultan'ın huzuruna elçi olarak yollamıştır. Ancak yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış, müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine savaş yeniden başlamıştır. Bununla birlikte, bu ikinci çatışma neticesinde taraflar arasında barış sağlanmıştır. Sükûnetin tesis edilmesiyle Sultan Ahmed, Horâsân bölgesini Argûn'a bırakmıştır (Şîrâzî, 1346, s. 85-88).

Şehzâdelik döneminde Gâzân, Novrûz¹³ ile mücadeleler yaşamıştır. 688/1289 yılında Gâzân, Keşfrûd Nehri yanında konaklarken Novrûz ani bir baskın düzenlediyse de Kutluğşâh'ın yardımıyla hayatını kurtarabilmiştir. Yine Gâzân ve Novrûz arasında yaşanan mücadelenin devamında 688/1289 Mayıs ayında Râdkân bölgesinde çatışmalar sürmüştür. İnceke-sû denilen mevkiye gelindiğinde her iki kuvvet arasında şiddetli bir savaş vuku bulmuştur. Gâzân tarafında Emîr Kutluğşâh, Novrûz tarafında ise Kînsû ve Taknâ tüm güçleriyle mücadele ettiler. Emîr Kutluğşâh, Sâtılmîş ve Sûtây'ın tüm çabaları fayda vermemiştir. Sonuç olarak,

¹³ Novrûz: Cankurbanlı ailesine mensup olan Emîr Novrûz, Emîr Argûn Akâ'nın oğludur. Argûn Akâ, öldükten sonra yaklaşık 10 yıl süresince Novrûz'un icraatları hakkında malumatlar kısıtlıdır. Novrûz, İlhanlı hükümdarları Argûn ve Ahmed Tekûdâr'ın taht kavgalarında aktif rol almıştır (Alıç, 2022, s. 353).

mücadeleyi kaybeden Gâzân, savaş meydanından ayrılmıştı (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 851). Siyasî ve askerî rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde Kutlugşâh, Gâzân'ın hayatını kurtarmış, savaşta üstlendiği aktif rol ile onun yanında güvenilir bir müttefik olduğunu ortaya koymuştur.

689/1290 yılında Kutlugşâh'ın Gâzân'ın zor zamanlarında yanında durduğunu gösteren diğer bir örnek ise; Novrûz'un Horâsân'daki isyanına müteakip İlhan Argûn'un Şehzâde Gâzân'a Togaçar, Şehzâde Baydû ve Nûrîn Akâ'yı büyük bir kuvvetle Novrûz'un üzerine göndermesidir. Herât'ta düzenlenen savaşta Şehzâde Gâzân, kendisine gelen yardımla Novrûz'u Horâsân'dan çıkarmayı başarmıştı. Daha sonra Novrûz, Câm'dan Herât'a kadar olan coğrafyayı talan etmişti. Bunun üzerine Şehzâde Gâzân, Novrûz ve taraflarını Horâsân dışına sürerek bölgede huzuru sağlamıştı. Novrûz'un Herât civarında aldığı yenilgi onun Kaydû ile iş birliği yapmasına sebep olmuştu. Böylece Novrûz, 1291 senesinde yaklaşık 30.000 ordusuyla beraber Horâsân'a hareket etmişti. Şehzâde Gâzân, bu olayı duyar duymaz hemen ordusunu bir araya getirmek için harekete geçmişti. Mâzenderân, Kebek ve Herât'tan ordusu toplandıktan sonra Nişâbûr'a doğru hareket etmişti. Burada Emîr Kutlugşâh, Gâzân Hân'a Novrûz'un ordusu hakkında teferruatlı bilgi verip sayıca üstün olduğunu haber etmişti. Bunun üzerine Gâzân ordusunun Râdekân'a çekilmesini emretmişti. Ancak Novrûz takibi bırakmayarak iki ordu Râdekân ve Nişâbûr'da karşılaşarak savaşa tutuşmuşlardı. Netice itibarıyla iki taraf da istenilen başarıyı elde edemedi savaşa sona ermişti (Hope, 2015, s. 451-473; Howorth, 1888, s. 340-365; Özgüdenli, 2009, s. 66; Durmuşoğlu, 2023, s. 54-58). İlhan Argûn'un vefatı üzerine 23 Temmuz 690/1291 İlhanlı tahtına Geyhâtû geçmişti. Şehzâde Gâzân, Emîr Kutlugşâh'ı hem bağlılığını sunmak hem de Horâsân'ın içler acısı durumunu bildirmesi için Geyhâtû'ya yollamıştı. Daha sonra da 1293 yılında Azerbâycân üzerine giderken Horâsân'ı idare etmesi için Emîr Kutlugşâh'ı görevlendirmişti. Kutlugşâh, bölgeyi iyi bir şekilde korumasından ötürü büyük bir memnuniyet duymuş ve onu Bistâm'da armağanlarla ödüllendirmişti (Howorth, 1888, s. 357; Özgüdenli, 2009, s. 73-74).

3. Emîr Kutlugşâh'ın Kafkasya Seferlerinde ve Anadolu'da Çıkan İsyanlardaki Rolü

Azerbâycân ve Horâsân'ın korunması gibi önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde Kutlugşâh'ı Gâzân'ın şehzâdelik döneminde de yanında görmekteyiz. Bu mücadelelerde Gâzân, Emîr Kutlugşâh gibi sadık komutanlarının desteğiyle askerî hamlelerde bulunmuştur. 1294 senesinde Azerbâycân seferinden evvel Gâzân, Horâsân'ın korunması görevini Kutlugşâh'a vermiş, kendisi de Devâmend'e gelmiştir. Gâzân, Geyhâtû ile görüşmek istediye de Geyhâtû'dan olumlu bir cevap alamadığı için o Fîrûzgâh'a geri dönmüştür. Emîr Kutlugşâh'a, Novrûz'un Nişâbûr yakınlarındaki Cüveyn'de gerçekleştirdiği saldırının başarısızlıkla sonuçlandığı yönünde bazı elçiler aracılığıyla haber ulaşmıştır. Kutlugşâh bu gelişmeyi Gâzân'a bildirdiğinde Gâzân büyük bir memnuniyet duymuş ve Kutlugşâh'a özel bir bağışta bulunmuştur (Özgüdenli, 2009, s. 72-76). 1295 yılında Gâzân, Baydû üzerine düzenlenecek birinci Azerbâycân seferine çıkma kararı almıştır. Bu sefer sırasında Emîr Kutlugşâh ve Novrûz da Gâzân'ın yanında yer almıştır. Kaynaklarda seferdeki ordu mevcudu kesin olarak belirtilmemekle birlikte yaklaşık 6.000 kişilik bir kuvvetten söz edilmektedir. Ordunun teşkilatlanması görevi, Gâzân tarafından Emîr Kutlugşâh ve Nûrîn Akâ'ya verilmiştir. Ayrıca Gâzân, ordusunu savaş düzenine göre tertip etmiş; sağ cenaha Emîr Kutlugşâh'ı, sol cenaha Nûrîn Akâ'yı yerleştirmiştir. Gâzân'ın önderliğinde Sûkâ, Bûrâlgî ve Novrûz ise merkez birliklerde konumlandırılmıştır. İki ordu Şîrgîrân yakınlarında Kurbân Şîre mevkiinde mücadele etmiştir. Bu çatışmada Kutlugşâh büyük bir gayretle savaşmış ancak yeni bir taarruza geçmek üzereyken Gâzân'ın emriyle durdurulmuştur. Kısa süre sonra Baydû, mücadeleyi sürdürmekten vazgeçerek barış talebinde bulunmuştur. Emîr Kutlugşâh ve Nûrîn Akâ da bu teklifi olumlu karşılamıştır. Böylece bu çatışmadan belirgin bir üstünlük sağlayamayan Gâzân, Baydû ile antlaşma

yaparak bölgeden çekilmiştir. Bu süreçte Baydû'nun, Emîr Novrûz'u Gâzân'ın safından ayırmaya yönelik girişimlerde bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Hayati tehlikesi olduğu düşüncesiyle Novrûz, Baydû ile iş birliği yapmış görüntüsü vermişti. Baydû, Emîr Novrûz'dan Gâzân'ın teslimini istemişti. Novrûz, Baydû'dan kurtulmak için bu isteği kabul etmişti. Böylece Novrûz Baydû'nun elinden kurtuldu. Sonuç itibarıyla Gâzân, tahtın sahibi olamamıştı, ama Horâsân, İrâk-ı Acem, Fâr ve Kırmân'ın bazı yerlerini hâkimiyeti altına almıştı (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 898-918; Orbelian, 2015, s. 238; Özgüdenli, 2009, s. 85-89, 91).

694/1294-695/1295 senesinde Geyhâtû vefat edip Baydû'nun tahta çıktığı haberi ulaşmıştı. Baydû, tahta geçmek için Azerbâyçân'a doğru harekete geçmişti. Bu esnada Gâzân, İsfâhân'ı ele geçirip seferine devam etmişti; ancak Baydû, onun Horâsân'a geri dönmesi gerektiğini söyleyerek kendisini uyarmıştı. Bu haberi alan Gâzân, büyük bir öfkeye kapılmış ve Heştrûd (هشترود) yönüne doğru harekete geçmişti. Baydû da Gâzân'ın üzerine doğru geldiğini öğrenince yönünü ona çevirmişti. 695/1295 yılında Kûrbânşîr (قربانشیره) bölgesindeki Şîr Gîrân (شیرگیران) Nehri kenarında iki ordu karşı karşıya gelmişti. Savaş henüz başlamamışken Kutluğşâh, Gâzân'ın safında bulunan Tûkel ve İldâr birliklerine saldırıda bulunmuştu. Tûkel savaş meydanından kaçarken, İldâr iki yüz seçkin askeriyile birlikte hayatını kaybetmişti. Bu gelişme üzerine Baydû'nun korkuya kapıldığı belirtilmektedir. Aynı dönemde Fars eyaletinden gelen İncû Hânedanlığı'na mensup bir elçi, Fars valisinin Şehzâde Gâzân'a karşı düşmanlık beslediğini ve onun emirlerine uyamadığını bildirmişti (Hândmîr, 1362, s. 143). Bu haber üzerine Gâzân, 694/1295 yılında yeniden Azerbâyçân üzerine bir sefere karar vermişti. Kutluğşâh, Novrûz ile Sadrû'l-Cihân'ı öncü birlikler olarak görevlendirmişti. Novrûz, hızlı hareket ederek gece yarısı Baydû'nun ordugâhına iki günlük mesafede bulunan bir bölgeye ulaşmıştı. Baydû, beklediği desteğin Sefidrûd (سفیروود)'dan gelmeyeceğini anlayınca bölgeden kaçarak Nahcivân civarına sığınmıştı. Bu sırada Baydû'nun ordusundan kaçan Kurmîşî ve Emîr Çûpân, Gâzân'ın ordusuna katılmıştı. Kutluğşâh ve Novrûz Merâgâ'da bekleyip Aras ve Nahcivân civarlarında Baydû, İldâr ve Tukâl'ı takibe başladılar. Baydû, Nahcivân taraflarını ele geçirdiyse de Novrûz'un öncü birlikleri tarafından yakalanmış ve Tebrîz'de bulunan Novrûz'un yanına götürülmüştü. Ardından Gâzân'ın huzuruna çıkarılan Baydû, 4 Ekim 694/1295 tarihinde hayatını kaybetmişti (Hândmîr, 1362, s. 143). Bu gelişmelerin ardından Emîr Kutluğşâh Noyân, Arrân ve Azerbâyçân Emîrlîği görevine getirilmiştir (Khelejani, 2013, s. 73).

Baydû ile yaşanan mücadeleyi Kutluğşâh ve Novrûz'un büyük destek ve yardımıyla kazanan Gâzân, 3 Kasım 1295'te tahta çıkmayı başarmıştır (Natanzî, 1957, s. 149-150; Spuler, 2011, s. 103; Galstyan, 2017, s. 56; Subaşı, 2015, s. 149). Tahta çıktıktan sonra Baydû taraftarlarının çoğunu katlettiren Gâzân Hân, 696/1296 yılında beylerbeyi İzzedîn Bâltû¹⁴ (بالتو) isyanının bastırılması için sadık komutanlardan Kutluğşâh'ı sorumlu tutmuştu. Bu isyanın amacı Anadolu'da Moğol prensipleriyle ortaya çıkan ilk geniş çaplı bir başkaldırı olmasıdır. Kutluğşâh, Abuşka ve Burultây Oğûl isminde iki komutanın yanı sıra üç tümenlik bir orduyla beraber Anadolu'ya varmıştır. Bu esnada Baycû'nun torunu Sûlemîş ve Sârnâgâr'ın oğlu Arâb da Moğol kuvvetlerine katılmıştır. Kutluğşâh emri altındaki orduyla Kırşehir'in Malya Ovası'nda Bâltû ile mücadeleye girişmiştir. Bu çatışmada Bâltû'nun öncü birlikleri yenilgiye uğrayınca askerlerden bir kısmı Kutluğşâh'ın tarafına geçmiştir. Netice itibarıyla Bâltû isyan hareketinde bir başarı elde edememiştir (Benâkefî, 1348, s. 458; Aksarayî, 1999, s.

¹⁴Bâltû, Celâyirîlerin Turkaut boyuna mensup Taycı Noyân'ın oğludur. Taycı Abâkâ'nın hükümdarlığı döneminde Anadolu'da ileri gelen Moğol komutanları arasında görev almıştır. Bâltû'nun Sultan Şâh, Melîş Şâh ve Karat adında üç oğlu vardır. Oğlu Bâltû'nun askerî bilgisi oldukça geniş olup Şehzâde Geyhâtû'nun Anadolu'da valilik yaptığı zamanlarda Bâltû kendini yavaş yavaş göstermeye başlamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında ise Sultan Mesud bulunmaktadır. Mesud seferlerinde Bâltû'nun yardım ve desteğini çokça almış ve onun sayesinde başarılar elde etmiştir (Selçuknâme, 1952, s. 47,65-68; Sümer, 2022, s. 60; Günay, 2003, s. 55-65; Tokuş, 2017, s. 194-195).

161-169; Çetin, 2012, s. 1210). Böylelikle Gâzân Hân'ın şehzâdelik döneminde aktif rol alan Kutluğşâh Noyân, Gâzân'ın Baydû'ya karşı kazandığı zaferde hem de Anadolu'daki Bâltû isyanını bastırmada büyük başarı göstermiştir.

Gâzân Hân'ın İslâmiyet'i benimseme ve tahta çıkma aşamalarında yanında yer alan veziri Novrûz, geniş askerî ve idarî yetkilere sahip olmuştu. Bu durum, Novrûz'un devlet içinde büyük bir güce ulaşmasına ve söz sahibi olmasına neden olmuştu. Novrûz'un elde ettiği gücü kıskanan İlhanlı devlet adamları, onun kardeşleri ve akrabalarını önemli görevlere getirdiğini ve Fars, Kırmân ve Irâk'taki yönetimi ele geçirmeyi planladığını öne sürerek Gâzân Hân'a şikâyette bulunmuştu. Böylece Emîr Novrûz, Gâzân Hân'ın tepkisini çekti. Novrûz'un Irâk, Suriye ve Mısır'daki tüccar elçisi Alameddîn Kayser (علمالدين قيصر), daha önce Baydû ile mücadelede Memlûklulara durumu bildirmek için gönderilmişti. Yeni vezir Sadrüddîn Zencân-i (صدرالدين زنخلى), Novrûz'u ortadan kaldırmak için fırsat ararken Alameddîn'in Bağdâd'da yakalandığını öğrenmişti. 13 Mart 1297'de Bağdâd'da ele geçiren elçinin, Novrûz'un İlhanlılara karşı Memlûklardan yardım istediğine dair üzerinde sahte mektuplar bulunmuştu. Bu durum, Novrûz'u zor durumda bırakmak için bir tuzak olarak kurgulandı. Mektupların ortaya çıkmasının ardından Gâzân Hân, tüccarı sorgulamıştı. Tüccar, Novrûz'un mektuplardan haberi olmadığını ve kendisine bir tuzak kurulduğunu belirtti. Ancak bu ifade dikkate alınmadı ve tüccar idam edilmişti. Novrûz'un adamları ve akrabaları hakkında yasal işlem başlatılmış, ancak yeğeni Kûşlûk ve kardeşi Kutlug'un hayatları bağışlanmıştı. 27 Mart 1297'de Novrûz'un oğlu Ordû Bûkâ, adamları Satılmış ve Kutlug Timur; 31 Mart'ta kardeşi Hacı Narîn ve 2 Nisan'da diğer kardeşi Legzi öldürülmüştü. Daha sonra Novrûz önce Nişabûr'a sonra da Herât'a gitmişti. Novrûz'un yakalanması için Polatkiya, Emîr Kutluğşâh, Kutlukkiya, Hurkudâk ve Novrûz'un eski binlik emîri Danişmend gibi emîrler görevlendirilmişti. Novrûz, yaklaşık 4000 askerî ile Herât taraflarında Kertler'in yanına gitmişti. Herât idarecisi Emîr Fahreddîn, Novrûz'un yeğeniyle evli olduğu için onun gelişini büyük bir sevinçle karşılamış ve ona olan yakın münasebetinden ötürü Herât'ta İhtiyarüddîn Kalesi'ne yerleştirmişti. Hândmîr, eserinde Novrûz'un bu kale ile alakalı şu sözlerinden bahsetmektedir: *“Bizim için bu şehirden daha iyi bir sığınak yeri yoktur. Kesin olan şudur ki Kutluğşâh ne kadar çabalarsa çabalasın bu kaleyi ele geçirmesi mümkün değildir.”* (Hândmîr, 1362, s. 149). Yaklaşık on sekiz günlük bir çekişmenin sonunda Horâsân'a görevlendirilen Emîr Kutluğşâh ve adamları, Meşhed'de dua edip yaklaşık 70 bin süvariyle (Âştîyânî, 1390, s. 299) Herât önlerine ulaşmış ve şehri kuşatmaya başlamışlar. Fakat sağlam surlar ve havanın sıcak olmasından dolayı bazı emîrler Kutluğşâh'tan kuşatmanın kaldırılmasını rica etmişti. Ancak Kutluğşâh bu kuşatmayı kaldırıp Novrûz'u yakalamadan eli boş Gâzân Hân'ın karşısına çıkmak istememişti. Daha sonra Herât'ı geçip Novrûz'u etkisiz hale getiremeyeceklerini anlayınca hemen Melik Fahreddîn'in kayınpederi olan Cam Şeyhülislâm'ından yardım istemişler. Melik Fahreddîn, kayınpederinin etkisi ve Novrûz'un kendisine zarar verebileceğini düşünerek ona yardım etme kararından vazgeçmişti. Bu bağlamda, adamları Muhammed Lokman, Muhammed Sam, Taceddîn Yıldız, Siracüddîn Ömer ve Haydar Rûdeki'yi Novrûz'u yakalamakla görevlendirmişti. Kutluğşâh'ın ordusuna ok atan Novrûz'u, Taceddîn Yıldız başına gürzle vurarak yakalamıştı. Emîr Kutluğşâh'a Novrûz'u kardeşlerini ve askerlerini yakaladıkları haberi gelmişti. Bu haberi alan Kutluğşâh, Hoca Alaeddîn, Emîr Pulatkiya ve Cam Şeyhülislâm'ını Emîr Fahreddîn'e yollayınca Fahreddîn, Novrûz'u elleri bağlı bir vaziyette Kutluğşâh'a göndermişti. Kutluğşâh, Novrûz'a *“Bunu neden yaptın?”* diye sormuştu. Novrûz: *“Beni sorgulamak senin vazifen değil ancak Gâzân Hân beni yargılayabilir.”* şeklinde cevap vermişti. Novrûz, hiçbir soruya yanıt vermemişti. Maalesef Novrûz, Gâzân Hân'ın huzuruna çıkıp yargılanma imkânı bile bulamadan, 14 Ağustos 1297 (696)'de Kutluğşâh tarafından Gâzân Hân'ın emriyle gövdesi ikiye ayrılarak öldürülmüştü.

Emîr Kutluğşâh, Novrûz'un kesilen başını önce Gâzân Hân'a, ardından Bağdâd'a göndermişti. Bir müddet şehirlerde teşhir edildikten sonra ibret vesilesi olarak Bab-ı Nevebî'de asılı kalmıştı. Akabinde Kutluğşâh, Herât'ta bulunan Novrûz'un emîrlerinden Alıncâk, Tukalkara, Bûrâcâr, Karâsûn'u da Beşûrân Çayı'nda (بشوران) idam etmişti. Daha sonra Emîr Kutluğşâh, Horâsân'dan geri dönerek Gâzân Hân'ın huzuruna çıkmış ve Hân tarafından iltifata mazhar olmuştu (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 924-932; Şîrâzî, 1346, s. 207; Hândmîr, 1362, s. 149-150; Benâketî, 1348, s. 459; Kazvînî, 1363, s. 285-286; Spuler, 1991, s. 106-109; Alıç, 2022, s. 356).

Bu başarıdan sonra Kutluğşâh Noyân, Bâltû'nun savunmasız hâle geldiğini düşünerek Tebrîz'e gitti ve onun takibini Sülemîş'e bıraktı. Sülemîş'in sıkı takibinden kaçamayan Bâltû, önce Karamanlılara, ardından da Çukurova Ermenilerine sığındı, ancak beklediği desteği bulamadı. 13 Eylül 696/1297 yılında yakalanarak Moğollara teslim edilen Bâltû ve oğlu, Gâzân Hân'ın emriyle yasaya uygun olarak Tebrîz meydanında idam edildi (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 935-936). Şîrâzî, "*Târîh-i Vassâf*" adlı eserinde yaşanan mücadeleden sonra Gâzân Hân'ın, Novrûz'un canlı olarak huzuruna çıkarılmasını istediğini, ancak Kutluğşâh'ın bunu kabul etmeyip Novrûz'u öldüresiye dövdüğünü, ardından kafasını keserek Bağdâd'a gönderdiğini ifade etmektedir (Şîrâzî, 1346, s. 207).

Natanzî, eserinde Novrûz'un Gâzân Hân'ı ortadan kaldıracığına dair söylentilerin aslında bir oyundan ibaret olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki: Sadrüddîn Zencân-i, Moğol yönetiminin fiilen Novrûz'un kontrolüne geçmesinden rahatsızlık duymakta ve bu nedenle egemenliğin Moğol ailesinden çıkmasını istememekteydi. Bu doğrultuda öncelikle Novrûz'u ortaya kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştu. Tanınmayan bir kişiye, Novrûz'un hediyesi süsü verilmiş kumaşlar arasında gizlenmiş bir mektupla Mısır'a gitmesini emretmişti. Bu mektupta şu ifadeler yer almaktaydı: "*Gâzân Hân'ı ortadan kaldıracığım, sen de dikkatli olursan işin kolay olacak.*" şeklinde ifadeler bulunan mektubu kumaşların içerisinde gizlice bezirgânın yanında yollamıştı. Zencân-i, birkaç gün sonra Novrûz'un kardeşini evine davet edip ona kıyafet giydirirken güya hâkimden Novrûz'a mühürlü bir şekilde gizlice mektup yerleştirmişti. Mektupta: "*Ben karar verdiğim zaman geleceğim, zira bu sözümden asla dönmem.*" yazılıydı. Gâzân Hân, mektubu yakalayınca hemen Novrûz'un öldürülmesine karar vermişti. Sonrasında bazı emîrlere belirlenerek Novrûz'un kaldığı yere gönderilmişti. Novrûz, atlarıyla birlikte dinlendiği bir sırada, etrafını askerler sarmış ve üzerine doğru hücum etmişler. Novrûz, adamlarına karşı saldırı emri veriyse de başarılı olamamıştı. Sonunda onu yakalayıp parçalamışlar. Birkaç gün sonra olayın iç yüzünü araştırıp öğrenen Emîr Kutluğşâh ve Çûpân Gâzân Hân'a gerçekleri söylemeye cesaret edememişler. Diğer taraftan olayın iç yüzünü derinlemesine araştıran Hoca Reşidüddîn Fazlullâh da mektubu yazanı ve yollayanı öğrenmişti. Sadrüddîn Zencân-i de Reşidüddîn vasıtasıyla işin iç yüzünün ortaya çıkacağı korkusuyla onu öldürmenin peşine düşmüştü. Zencân-i, Kutluğşâh'a Reşidüddîn'in Gâzân Hân nezdinde kendisi aleyhine şikâyetlerde bulunduğunu iddia ederek iftira atmıştı. Ayrıca Zencân-i, Kutluğşâh'a Reşidüddîn'in kendi adına Hân'a bazı asılsız sözler iletildiğini de söylemişti. Bu durum üzerine, Kutluğşâh kurultay toplantılarında Gâzân Hân'ın kendisine karşı sergilediği huzursuz tutumları fark etmiş ve bunun Zencân-i'nin sözleriyle bağlantılı olabileceğini düşünmüştü. Bir süre sonra Kutluğşâh, Reşidüddîn ile karşılaştığında onun ağzından çıktığı iddia edilen sözlerin ne olduğunu doğrudan sormuştu. Reşidüddîn ise kendisine yönelik bu ithamların asılsız olduğunu anlamıştı. Ancak Reşidüddîn, harekete geçmek için uygun zamanı beklemeyi tercih etmişti. Nihayetinde Gâzân Hân, Reşidüddîn'i huzuruna çağırarak meselenin aslını öğrenmek istemiştir. Reşidüddîn, Hân'ın karşısında diz çökmüş ve Kutluğşâh aleyhine herhangi bir beyanda bulunmadığını, bu olayda iftiraya uğradığını ifade etmiştir. Ayrıca daha önce haksız yere

idam edilen Emîr Novrûz'un suçsuz olduğunu, bu durumu dönemin veziri Sadrüddîn'in tertiplemediğini ve böylece vezirlik makamını elde ettiğini öne sürmüştü. Reşidüddîn'in beyanları Gâzân Hân'ı derinden etkilemiş ve Novrûz'un haksız yere idam edildiğini fark eden Hân, büyük bir pişmanlık yaşamıştı. Ardından Sadrüddîn'i huzuruna çağırarak hesap sormuştu. Sadrüddîn, Hân'ın karşısında diz çökmüş, ellerini ve ayaklarını öperek af dilemişse de bu davranışı hayatını kurtaramamıştı. Gâzân Hân, olayın iç yüzünü öğrendikten sonra Kutlugşâh'a, Sadrüddîn'i kendi elleriyle öldürmesini emretmişti. Bununla birlikte, Novrûz'un oğlu hapisten çıkarılmış ve Horâsân'daki Kelât Dağı'na sürgün edilmişti (Natanzi, 1957, s. 151-154; Aubin, 1995, 67).

Step'annos Orbelian, eserinde Novrûz'un Hristiyanlara karşı düşmanca bir tutum sergilediğini ve kiliseleri hedef alan politikalar uyguladığını aktarmaktadır. Novrûz'un emriyle çok sayıda kilise yıkılmış, pek çok rahip zorla sünnet ettirilmiştir ve Hristiyan topluluklar akıl almaz felaketlerle karşı karşıya kalmıştır. Novrûz taraftarları, bu süreçte birçok kiliseyi tahrip etmiş, çok sayıda Hristiyan'ı da katletmiştir. Bu gelişmeler üzerine Ermeni Kralı Het'um, Gâzân Hân'ın Baidû yakınlarında bulunduğu sırada onunla görüşmek üzere huzuruna çıkmış ve Hristiyanların maruz kaldığı zulmü dile getirmiştir. Gâzân Hân, *"Bu olaylardan haberdar değildim; tüm bunları Novrûz gerçekleştirmiş."* sözleriyle şaşkınlığını ifade etmiş ve Novrûz'u Hristiyanlara yönelik yağma ve kargaşaların durdurulması konusunda uyarmıştır. Görüşmenin ardından Het'um, büyük bir onurla ülkesine, Kilikya'ya dönmüştür. Orbelian, Novrûz'un bu planını uygulamaya koyduğunu ve niyetinin açığa çıkmasının ardından Horâsân'ın iç kesimlerine kaçtığını belirtmiştir. Bunun üzerine Kutlugşâh, güçlü bir orduyla Novrûz'un üzerine yürümüş ve taraftarlarını ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Orbelian'a göre Kutlugşâh, *"O lanetli adamı ele geçirdik"* sözleriyle ifade etmiştir. Novrûz'un Hristiyanlara karşı tutumu, Liparit ve Eaçî, Novrûz'un kiliselerin imhasına yönelik faaliyetleri ve Hristiyanlık inancını hiçe saymasından dolayı ona karşı açık bir düşmanlık kazanmasına neden olmuştur. Novrûz'un yarattığı korku öyle büyüktü ki Gürcü Kralı Demetre'nin oğlu Davit, onun yaklaşmakta olduğunu ve kiliselerin tahrip edildiğini öğrenince, tüm beyleri ve soylu süvarileriyle birlikte Met'evulet'e sığınmıştır. Sonunda Novrûz, Merv ve Nişabûr yakınlarındaki Hire şehrinde yakalanmıştır. Eaçî, duyduğu öfkeyi göstermek amacıyla onun yüzüne tükürerek onu aşağılamıştır. Novrûz'un iktidarı yalnızca bir yıl sürmüştü, onun soyu tamamen ortadan kaldırılarak adı tarihten silinmiştir (Orbelian, 2015, s. 238-241; Aubin, 1995, s. 62).

Novrûz'un ortadan kaldırılmasıyla birlikte devlet işleri belli bir düzende yeniden düzenlenmişti. 28 Mart 697/1298 yılında Mu'înu'd-dîn Horâsânî ve Seyyîd Kutbuddîn Şîrâzî, Gâzân Hân'ın huzuruna çıkarak Vezir Sadrüddîn Zencânî'yi haraç almakla suçlamışlardı. Daha sonra Emîr Kutlugşâh, Gürcistân'dan dönerek Sadrüddîn Zencânî'yi usulsüz para topladığı gerekçesiyle sert bir şekilde azarlamıştı. Sadrüddîn Zencânî, Kutlugşâh'tan korkmuştu. Kutlugşâh ve Nûrîn Akâ gibi emîrler bu durumdan rahatsızlık duymuştu. Ayrıca Sadrüddîn'in, Reşidüddîn Fazlullâh'a karşı giriştiği tasfiye hamleleri, Gâzân Hân üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Bu durum, Sadrüddîn'in Gâzân tarafından yargılatılmasına neden olmuştur. 4 Mayıs 697/1298'de, öğle vakti, Cândâr Suyu mevkiinde Emîr Kutlugşâh tarafından kılıç darbesiyle Sadrüddîn, ortadan ikiye bölünerek idam edilmişti (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 933-935; Şîrâzî, 1346, s. 209; Âştiyânî, 1390, s. 300; Spuler, 2011, s. 109). Kutlugşâh Noyân'ın Sadrüddîn'i yargılayıp idam etmesi, onun siyasî otoritesini pekiştirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreçteki rolü, siyasî etkisini ve stratejik karar alma yeteneğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Gâzân Hân döneminin en etkili komutanlarından biri olduğu da anlaşılmaktadır.

697/1298 yılında Sûlâmîş¹⁵, Anadolu'da hâkimiyet kurmak amacıyla isyan etti. Dedesinin Anadolu'da uzun yıllar görev yapmış olması ve kendi hizmetlerini gerekçe göstererek bu bölgenin yönetiminin kendisine verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ancak İlhanlı yönetimi Anadolu'ya başka bir vali atayınca Tâş Tîmûr Hitâî ve İkbâl adlı Moğol komutanlarıyla birlikte ayaklandı. Sûlâmîş, isyanı başlatmak için fazlasıyla yeterli bir askerî güce sahipti. Anadolu'da yaklaşık 60.000 kişilik bir ordu toplayarak önemli bir güç oluşturdu. İsyân başladığında Gâzân Hân, Vâsît yakınlarındaydı. Bu gelişme üzerine planladığı Suriye seferini iptal etti ve isyanın bastırılması için gerekli askerî hazırlıkların yapılmasını emretti. Ancak hava koşullarının son derece sert geçmesi nedeniyle yollar kapandı, bu da İlhanlı merkezinin isyanla ilgili bilgiye ulaşmasını geciktirdi. Sûlâmîş, Dânişmend vilayetinin merkezi olan Kazova'yı üs edindi, Anadolu'nun büyük bir kısmını denetimi altına alarak Selçuklu hazinesine de el koydu. İsyânın hızla yayılması üzerine Gâzân Hân, Kutluğşâh, Çûpân Bahâdûr, Emîr Sûtây ve Başgîrt gibi önemli Moğol komutanlarını görevlendirdi (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 935-938; Sağlam, 2021, s. 205-206).

Gâzân Hân, Kutluğşâh'ı 20 Şubat 698/1299'da Dîyârbekir istikametinden Anadolu'ya yollamıştı. Kutluğşâh'ın arkasından, önce Emîr Çûpân öncü kuvvet olarak, ardından ise Emîr Sûtây olmak üzere iki askerî birlik gönderilmişti. Böylece İlhanlı askerlerin sayısı 35.000'e ulaşmıştı. Sûlâmîş bu esnada kardeşiyle beraber Sivas şehrini kuşatmakla meşguldü. Kuşatma yaklaşık kırk gün sürmüştü ancak ciddi bir neticeye ulaşamamıştı. Bunun üzerine Kutluğşâh ve askerlerinin yaklaştığı haberini alan Sûlâmîş, muhasarayı kaldırarak hemen savaş hazırlıklarına koyulmuştu. 27 Nisan 1299 yılında Erzincan'daki Akşehir Ovası'nda iki ordu karşılaşmıştı. Savaş oldukça şiddetli geçmişti. Ciddi bir başarı elde edemeyen Sûlâmîş, 500 kişilik bir kuvvetle ile savaş meydanını terk ederek 15 Mayıs'ta Şâm'a varmıştı. Şâm'daki idareciler ve halk Sûlâmîş'i oldukça sıcak karşılamıştı. Daha sonra Sûlâmîş ve kardeşi Mısır'a yollanmıştı. İsyânına kaldığı yerden devam etmek isteyen Sûlâmîş, Memlûk kuvvetlerinden destek alarak yeniden Anadolu'da girmişti. Ancak Sûlâmîş, Ankara'da yakalanarak Gâzân Hân'ın huzuruna getirilip 27 Eylül 1299 yılında Tebrîz'de idam edilmişti. Sûlâmîş'in cesedi yakılmış ve külleri havaya savrulmuştu. Birkaç gün içerisinde Sûlâmîş'in adamlarından Çerkez, Kerze ve İkbâl de idam edilmişti (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 935-938; Spuler, 2011, s. 110; Galstyan, 2017, s. 57; Özgüdenli, 2009, s. 134-136; Sümer, 2022, s. 62-63; Sağlam, 2021, s. 205-206; Togan, 2019, s. 335-336).

Uzun mücadelelerin ardından İlhanlı tahtına çıkan Gâzân Hân, 1297 yılında Gürcü Kralı David'i huzuruna davet etmek üzere bir elçi göndermişti. Ancak Kral David, özellikle Gâzân Hân'dan çekindiği için bu daveti kabul etmemiş ve dağlık bölgelere sığınmıştı. Ayrıca küçük kardeşi Vakhtang'ı Altın Ordu Devleti'ne göndererek Kağan Tokta'ya (1290-1312) haber ulaştırmış, Gâzân Hân'a saldırılarına hâlinde Gürcistân topraklarından geçiş izni vereceğini bildirmişti. Tokta bu öneriyi olumlu karşılamış ve Kral'a bazı topraklar vaat etmişti. Altın Ordu Devleti'nin Azerbâyçân, Gürcistân ve Arrân üzerindeki hak iddialarını yenilemesi, Kral David'in bu girişimiyle birleşince, Gürcistân'da ciddi karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden haberdar olan Gâzân Hân, Tebrîz'den Arrân'a gitmekteydi. Hemen ardından, 1297 yılında Kutluğşâh Noyân'ı güçlü bir orduyla Gürcistân'a sevk etmişti. Kutluğşâh Tiflis'e ulaştığında Kral David kendisini sağlam bir

¹⁵ Sûlâmîş: Sulamış veya Sülemiş olarak kaynaklarda kullanılmaktadır. “Süle”; sü “ordu, asker” sü+le “asker sevk etmek”, sülemiş= “asker şevketmiş” manasına gelmektedir. Orhun kitabelerinde sıklıkla geçen bir fiil olup “su” adından türemiş olduğu bilinmektedir (Ergin, Tarihsiz, s. 129; Gülensoy ve Küçükler, 2015, s. 412). Ünlü Moğol komutanı Bisût Kabilesi'nden Baycû Noyân'ın torunu olan Sûlâmîş, Üvek'in oğludur. Sûlâmîş, Anadolu'da emîr'ul-umerâlik vazifesi yapmıştır. Sûlâmîş, Gâzân Hân zamanında Moğol emirlerin çıkardığı Arslan Oğul ve Bâltû gibi isyanlarda mühim görevler yapmıştır. Bilhassa Bâltû isyanının bastırılmasında Kutluğşâh Noyân'ın idaresinde olmuş ve bu isyanın yatışmasında büyük emek harcamıştır. Böylece Sûlâmîş'in gücü iyice artmıştır. Bâltû isyanına müteakip Bâltû'ya bağlı olan Celâyir Tümeninin yönetimi Sûlâmîş'e geçmiştir (Sümer, 2022, s. 61).

kaleye kapatmıştı. Kutlugşâh, Kral'a bir elçi göndererek düşmanla iş birliği yapmamasını, barışı tercih etmesini ve bu duruma neden olan kişileri teslim etmesini talep etmişti. David ise din adamları aracılığıyla can güvenliğinin sağlanmasını istemiş, bunun için rehine verilmesini ve yemin edilmesini şart koşmuştu. Moğollar, Gürcülerin inanç sistemine uygun şekilde yemin etmiş ve Kutlugşâh'ın oğlu Sibuchi, Kurmişi'nin kardeşi Arpa ile bazı Moğol beylerinin çocuklarını rehine olarak göndermeyi kabul etmişti. Ayrıca Gâzân Hân'ın mühürü de David'in can güvenliğinin sağlanacağına dair bir teminat olarak gönderilmişti. Bu gelişmelerin ardından Kral David, Kutlugşâh'ın yanına giderek İlhanlıların huzuruna çıkacağına dair söz vermişti. Kutlugşâh, bu kararı memnuniyetle karşılamış, Kral'ı büyük bir onurla ağırlamış ve kendisine çeşitli hediyeler sunmuştu. Kral, can güvenliğinin sağlandığını görerek rehinelere serbest bırakmış ve ülkesine dönmüştü. Görevin başarıyla tamamlanmasının ardından Kutlugşâh da Arrân'a çekilmişti (Tskhovreba, 2014, s. 384; Brosset, 1849, s. 618-622; Orbelian, 2015, s. 241; Subaşı, 2015, s. 151-153; Subaşı, 2021, s. 295; Tezcan, 2023, s. 141).

1298 yılında Gâzân Hân, Kral David ile yeniden görüşmek istemiş, ancak David, yine İlhanlı merkezine gitmekten korkmuştu. Bu kez Kral Tokta ile görüşmelere başlayınca Gâzân Hân, Kutlugşâh'ı güçlü bir orduyla Gürcistân'a göndermişti. Kutlugşâh, Kral David'i davet etmek için Samtskhe'ye gelmiş, ona pahalı hediyeler göndererek kendisiyle görüşmesi için teklifte bulunmuştu. Kral da bu teklifi kabul ettiğine dair söz vermişti. Kral David'in verdiği yanıtın, aslında yalnızca zaman kazanmayı amaçlayan taktiksel bir hamle olduğu anlaşılmıştı. Bu gerçeğin ortaya çıkmasının ardından, Kutlugşâh tarafından gönderilen elçi İvane öldürülmüştü. Ardından İlhanlı kuvvetleri, Mtiuleti bölgesine ulaştıktan sonra Samtskhe, Kartli ve Trialeti'yi tahrip etmiş ve çok sayıda kişiyi esir almıştı. Bu saldırılar sonucunda Gürcistân, ciddi ölçüde zarar görmüştü. Gâzân Hân, Kral David'e sadık kalması ve Altın Ordu hükümdarı Tokta'nın Gürcistân üzerinden geçmesine izin vermemesi şartıyla bir elçi göndermişti. Kral David, bu şartları yerine getirirse tahtını koruyabilecekti. Bu esnada Kral David, huzuru sağlamak amacıyla kardeşini, annesini ve eşi Kraliçe Olceta'yı İlhanlılara göndermişti. Kutlugşâh, Gürcistân'dan gelen bu heyeti büyük bir saygıyla karşılamıştı (Tskhovreba, 2014, s. 384-385; Howorth, 1888, s. 424; Subaşı, 2015, s. 154). Reşidüddîn Fazlullâh 1299 yılında gerçekleşen Sülâmîş isyanı sırasında, Kafkaslarda Kral David'in anlaşmaya sadık kalmaması Kutlugşâh'ın Gürcistân üzerine sefere çıktığını ve aynı yılın Eylül ayında David'in kardeşi V. George'in tahtın ortağı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca müellif, Kutlugşâh Gürcistân'daki meseleyi hallettikten sonra Kral David'in kardeşi ile birlikte Arrân'a geldiğini belirtmektedir (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 936-937). Kral David, kardeşi V. Giorgi'yi İlhanlı hükümdarı Gâzân Hân'ın huzuruna getirmiştir. Eylül 1299'da ise V. Giorgi (1299-1301), Tiflis'te Gürcistân tahtına çıkarılmıştır. Bu gelişmeler neticesinde David, İlhanlıların siyasi hâkimiyeti altına girmiştir (Subaşı, 2015, s. 155).

Yaşanan gelişmelere rağmen Kral David, İlhanlılardan ayrılma yönündeki girişimlerini sürdürmüştür. 1300 yılında düzenlenen I. Suriye Seferi'nin ardından Gâzân Hân, Kral David'i yakalamak amacıyla Kutlugşâh komutasında güçlü bir orduyu Gürcistân'a göndermiştir. Moğol kuvvetleri, Khada bölgesine sığınan David'in izini sürmeye başlamıştır. Bu sırada Kral'a bağlı bazı Eristaviler, Kutlugşâh'a ulaşarak İlhanlı birliklerini Tskhavati Dağları ve Lomisa Vadisi güzergâhında yönlendirmiştir. Durumu öğrenen Kral David, derhal Tsikar'a çekilmiştir. Kutlugşâh da onu takip ederek Gveleti'ye kadar ilerlemiş ve bu süreçte bazı kasabaları kontrol altına almıştır. Ancak Kral'ın izine rastlayamayan Kutlugşâh geri çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra David'in Tsikar'da bulunduğu haberini alan Kutlugşâh, ordusunu iki kola ayırarak bölgeye yönlendirmiştir. Birliklerden biri dağlık güzergâhı olan Tskhavati üzerinden Tsikar'a ilerlemiş, diğer kol ise vadiden geçerek Tskhavati bölgesine ulaşmıştır. Bu sırada yaklaşık 500 kişilik İlhanlı birliği, Kral

David'in gönderdiği kuvvetlerin ani saldırısına uğramıştır. Bazı Moğol askerleri öldürülmüş, bazıları kaçmış ve kalanlar David'in yanına götürülmüştür. Bu çatışmalarda Gürcü kuvvetleri önemli bir askerî başarı elde etmiştir. Tsikar'ın karşısındaki dağlık alanda gerçekleşen ikinci çatışma ise arazinin elverişsizliği nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine İlhanlılar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından Kutluğşâh, beklenmedik bir şekilde Kartli bölgesine girerek burayı işgal etmiş, çok sayıda kişiyi öldürmüş ve sağ kalanları esir alarak Gâzân Hân'ın huzuruna götürmüştür. Gürcistân'da ağır tahribat gerçekleştiren Kutluğşâh'ın bu tutumu Gâzân Hân'ın tepkisini çekmiş ve Han, yapılan katliamı öğrenince Kutluğşâh'ı sert şekilde azarlamıştır (Hândmîr, 1362, s. 151; Tskhovreba, 2014, s. 385-385; Brosset, 1849, s. 622-623).

1301 yılında düzenlenen II. Suriye Seferi'nin ardından Gâzân Hân, Kutluğşâh'ı yeniden Tiflis'e göndermiştir. İlhanlı baskısından endişe duyan Didebuliler, Kral David'i İlhanlı merkezine gitmeye ikna etmişlerdir. Kral, bu teklife olumlu yaklaşmış ve güvenliğinin sağlanması hâlinde ziyareti kabul edeceğini belirtmiştir. Gâzân Hân, Kral'ın geleceği haberini alınca memnuniyet duymuş ve ziyaretin gerçekleşmesi durumunda onun sağ salim geri döneceğine dair güvence vermiştir. Ancak Kral, endişesini yenememiş ve Gâzân Hân'ın huzuruna çıkmaktan vazgeçmiştir. Bunun üzerine İlhanlıların öfkesinden çekinen Didebuliler, Kral'dan izin alarak Kutluğşâh ile görüşmüş ve Kral'ın korktuğu için gelemediğini iletilmişlerdir. Durumu öğrenen Kutluğşâh, isyanı bastıramadan bölgeden geri çekilmiştir (Tskhovreba, 2014, s. 386; Brosset, 1849, s. 624).

Kral David'in Altın Orda Devleti ile ilişkilerini sürdürmesi Gâzân Hân'ın yeniden tepkisini çekmiştir. Bu defa Gâzân Hân, David'i tahttan indirerek yerine ağabeyi III. Vakhtang'ı desteklemeye karar vermiştir. III. Vakhtang'ın Gâzân Hân ile yaptığı görüşme Hân'ı memnun etmiş ve Gürcistân tahtı kendisine verilmiştir. Yeni kralın Tiflis'e dönüşü sırasında, ona Kutluğşâh komutasındaki güçlü bir İlhanlı ordusunun eşlik etmesi emredilmiştir. Böylece Kutluğşâh, Gürcü kuvvetleriyle birlikte Tiflis'e girerek III. Vakhtang'ın iktidarını fiilen tesis etmiştir. Bu gelişmeleri haber alan David, kardeşinin İlhanlı desteğiyle yönetimi ele geçirdiğini öğrenince güvenliğinin sağlanması şartıyla İvane Boursel aracılığıyla Gâzân Hân'a haber yollamıştır. Kutluğşâh, Boursel'e güvence vererek onu David'in bulunduğu yere yönlendirmiştir. Ardından Kral David, durumu netleştirmek amacıyla eşi Kraliçe Olceta'yı Kutluğşâh'a göndermeye karar vermiştir. Bazaleti bölgesinde Kraliçe Olceta'yı birkaç emîr huzurunda görüşen Kutluğşâh, Kral David'in can güvenliğini sağlayacağına dair güvence vermiştir. Kraliçe Olceta'yı Kutluğşâh'ın yanında kalırken Katolikos Abraham ve Boursel, David'i getirmek üzere yola çıkmışlardır. Ancak David, Gâzân Hân'ın huzuruna gitmekten vazgeçmiştir. Bu gelişme üzerine bunun bir oyalama olduğunu düşünen Kutluğşâh, Boursel'i idam ettirmiştir. Ardından III. Vakhtang'ın krallığı resmen tanınmış ve Kraliçe Olceta'yı İlhanlı merkezine gönderilmiştir. Bu olaylardan sonra Gürcistân'ın iç siyasal dengelerinde ciddi değişiklikler yaşanmış ve karışıklıklar devam etmiştir (Tskhovreba, 2014, s. 387).

4. Kutluğşâh Noyân'ın Memlûk Seferlerindeki Faaliyetleri

Gâzân Hân, İlhanlı hükümdarı olduktan sonra, kendinden öncekilerin ele geçiremediği Suriye'yi hâkimiyeti altına alarak tahtını sağlamlaştırmayı ve İlhanlı siyasetinde Karakorum'daki Büyük Hân'dan bağımsız yeni bir dönem başlatmayı hayal etmişti. Tam bu sırada, Memlûklu Devleti'ndeki taht mücadelelerinden yararlanmak isteyen Gâzân Hân, bu durumu kendi lehine çevirmeyi amaçlamıştı. Ayrıca 697/1298 yılında Memlûkluların İlhanlı topraklarına düzenlediği akınlara ek olarak, esirlere uyguladığı gayri İslâmî muameleler Gâzân Hân'ı Suriye seferine çıkmaya teşvik etmişti. Daha önce de belirtildiği gibi Memlûklular Sülâmîş isyanını destekleyerek İlhanlılara karşı cephe almıştı. Gâzân Hân, Ekim 699/1299'da

âlimlerin fetvasını aldıktan sonra 90 bin kişilik güçlü bir orduyla Merâğa yakınlarındaki Alanca üzerinden Erbil ve Mûsûl'a, oradan da Diyarbekîr'a ulaşmıştı. Ordunun başına Emîr Kutlugşâh ve Mûlây oldukça güçlü bir askerî kuvvetle öncülük etmekteydi. Geçtiği yerlerden asker toplayan İlhanlı ordusuna, 10 bin kişilik kuvvetle Ermeni Kralı II. Hetum, ayrıca çok sayıda Gürcü askeri de katılmıştı. 12 Aralık Pazar günü Gâzân Hân ve ordusu Halep'e varmıştı. Daha sonra Hân ve askerleri oradan ayrılarak geniş bir alana yayılmıştı. Gâzân Hân, burada askerlerine sevinçle şöyle dedi: *"Atlarımızı beslemek için tahıl bulacağız."* Ancak daha sonra atının dizginlerini çekerek bir tarlanın yanından geçmişti. Gâzân Hân, *"Kim atını bu ya da başka bir tahulla beslerse idam edilecektir."* dedi ve devam etti: *"Çünkü insanların yiyeceğini hayvanlara vermek caiz değildir."* Gâzân Hân ve ordusu Hûmûs'un Selemiyeye şehri yakınlarında Vâdîü'l-Haznedâr (Mecma'î'l-Mürûc) Vadisi'ne ulaşmıştı. Bu sırada Gâzân Hân, ordusuyla birlikte iki rekât namaz kılmış ve sefer için atına binerek harekete geçmişti. Öte yandan Memlûk cephesinde gerekli hazırlıklar tamamlanmış, sultan, Dimâşk'a gelerek Tarime Sarayı'na yerleşmişti. Şehir, sultanın gelişini büyük bir coşku ile karşılamış, çeşitli süslemelerle kutlamalar yapılmıştı. Sultan, Rebülevvel ayının on yedinci günü olan pazar sabahı askerleriyle birlikte Dimâşk'tan yola çıkmıştır. Hiçbir asker geri kalmamış, halktan birçok gönüllü de orduya katılmıştı. Memlûk halkı dua ederek namaz kılmış ve Allah'a yakarmıştı. Daha sonra hazırlanan bu ordu, İlhanlı kuvvetlerinin üzerine hareket etmiş ve 23 Aralık 1299 Perşembe günü öğleden sonra Vâdîü'l-Haznedâr'da iki ordu karşı karşıya gelmişti. Kazan savaşı olarak bilinen bu savaşta İlhanlı ordusunun sol kanadında en uç noktadan ana merkeze doğru Mûlây, Sâtılmîş ve Kutlugşâh Noyânlar savaş düzeni almışlardı. Gâzân Hân ana merkezde, sağ kanatta ise merkezden uca doğru Tugrîlcâ, İl-bâsmîş, Çiçek ve Kûrmişî isimli kişiler bulunmuştu. Emîr Kûr Bûkâ ise en son kısımda yer almıştı. Diğer taraftan Memlûklu ordusu da belli bir tertibat içerisinde mevzilenmişti. İki tarafında çeşitli hilelere başvurduğu bu mücadelede Memlûklular, İlhanlı ordusunu kuşatma altına almak amacıyla yaklaşık 5.000 kişiden oluşan askerî gücü de 'Îsâ b. Muhennâ kumandasında pusuda beklemişlerdi. Durumu fark eden Kutlugşâh, Kûr Bûkâ'yı takriben 5.000 askerle pusuda bekleyen Memlûklu kuvvetlerini gözetlemekle görevlendirmiş ve İlhanlılar onları kısa sürede etkisiz hâle getirmeyi başarmıştı. Savaşın ilk safhasında Memlûklular üstünlük elde ettiyse de İlhanlı ordusu Memlûkluların idaresindeki boşluktan istifade etmişti (Vassâf, 1346, s. 225-226; Benâketî, 1348, s. 460-461; Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 939-940; Makrîzî, 1934, s. 888-889; İbn Devâdârî, 1971, IX, s. 18-21; Nüveyrî, 2004, XXXI, s. 265-268; İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 47-48; Ebü'l Fidâ, 1997, s. 380-382; Âştîyânî, 1390, s. 308; Âbu'l-Farac Gregory, 1987 s.130; Galstyan, 2017, s. 160; Özgüdenli, 2009, s. 137-145; Uyar, 2012b, s. 62-64; Ağır, 2021, s. 85-89; Sağlam, 2021, s. 207-218; Sağlam, 2016, s. 37-39).

Bu savaş sırasında İlhanlılar, Memlûk ordusuna karşı bir hile yapma fırsatı bulmuştu. Memlûk ordusu, kesin sonuç almak amacıyla tüm gücüyle Gâzân Hân'ın komutasındaki Moğol ordusunun merkez kanadına saldırmıştı. Ancak bu durumu öngören Kutlugşâh Noyân, Moğol askerlerini atlarından indirerek Memlûk ordusunu piyade olarak, birebir karşılaşmalarını sağlamıştı. Benâketî'nin ifadesine göre; Kutlugşâh askerlerine saldırı emri verdikten sonra Memlûklu askerleri, Kutlugşâh'ı sultan zannederek bir anda ona saldırmışlar. Bundan istifade eden İlhanlı askerleri dalga dalga gelerek safları yardılar ve Memlûklara saldırdılar. Cesur savaşçılar savaş meydanına atılmış ve Memlûklara büyük kayıplar verdimişti. Çok sayıda kişi yaralanmış ve öldürülmüştü (Benâketî, 1348, s. 461). Bu durum, Moğolların artık savaşmaktan kaçmadıklarını doğrudan ve göğüs göğse çarpışmalara girmeye hazır olduklarını açıkça ortaya koymuştu. Ordunun sağ kanadında bulunan Kutlugşâh, saltanat kôslerini (kûs) kendi kanadına taşıtmıştı. Memlûkların merkeze yoğun saldırıları sırasında Kutlugşâh, saltanat kôslerinin çalınmasını emretmiş ve bunun sonucunda Memlûklar,

Gâzân Hân'ın merkezde değil, sağ kanatta Kutluğşâh'ın yanında olduğunu zannetmişlerdi. Saldırı yönünü değiştiren Memlûk ordusunun düzeni bozulmuş, böylece Gâzân Hân saldırıdan korunmuş ve Memlûk ordusunun yenilgisi kaçınılmaz hale gelmişti. İlhanlı ordusunun bu stratejisinde, Memlûk ordusundan kaçarak Gâzân'a sığınan Seyfüddîn Kıpçâk'ın önerilerinin büyük rol oynadığı belirtilmelidir (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 940; Makrîzî, 1934, I, 890; Tevârih-i Güzîde-Nusret-Nâme, 2022, s. 355; Uyar, 2012b, s. 58-71; Uyar, 2007, s. 3257). Böylelikle Gâzân Hân ve ordusu, Memlûklular karşısında büyük bir galibiyet elde etmişti. Kutluğşâh'ın kösleri yer değiştirerek düşmanı yanıltması, Memlûk ordusunu hem zihinsel hem de fiziksel olarak olumsuz bir konuma sokmuştu.

Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı neticesinde Gâzân Hân ve ordusu önce Hims'i, sonra da Dımâşk'ı¹⁶ ele geçirmiştir. Ocak 1300 Cuma günü Dımâşk'ta hutbelerde artık Gâzân Hân'ın ismi anılmaya başlanmıştı (İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 49). Daha sonra yayımlanan emannâmede halkın can ve mal güvenliğinin sağlanacağı ilan edilmişti. Buna ilaveten emannâmede, Gâzân Hân'ın iyilik ve eşitlik yapmaktan mutluluk duyduğu, kötülere karşı mazlumları korumaktan çekinmediği belirtilmiş, bu durum halkı memnun etmişti. 4 Şubat 1300'de İlhanlı ordusu savaş meydanından geri dönerken şehir halkından yüklü miktar para ve mal toplanmıştı. Gâzân Hân, buraya Emîr Kıpçâk'ı vali olarak atadıktan sonra Dımâşk'tan ayrılmıştı. Ancak İlhanlı ordu komutanı Kutluğşâh Noyân, kalabalık bir orduyla geride kalan ganimetleri toplamak ve kaleyi kuşatmak için Dımâşk'ta kalmıştı. Daha sonra Kutluğşâh Noyân da buradan ayrılmıştı. Vali olarak atanan Emîr Kıpçâk ise onu şehir dışına kadar uğurlamıştı (İbn Tağrıberdî, 2023, s. 99; Makrîzî, s. 1934, I, s. 937-938; İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 75; Hândmîr, 1362, s. 153).

Gâzân Hân, emîrlere halka kötü davranmalarını ve askerlerin şehirde yağma yapmasını önlemek amacıyla yalnızca bir giriş kapısının açık, diğerlerinin ise kapalı tutulmasını emretmişti. Oldukça sağlam bir kale olan Dımâşk'ın ele geçirilmesi amacıyla bir mancınık ustası görevlendirilmişti. Fakat bu usta, mancınığı tamamlamak üzereyken Memlûk komutanı Ercuvâş tarafından engellenmişti. Ayrıca kalede İlhanlıları zor durumda bırakacak bazı gelişmelerin yaşanması üzerine, yaklaşık yüz günlük bir savunmadan sonra Emîr Kutluğşâh ve Mulây (ملاى) Dımâşk'tan çekilme kararı almıştı. Kutluğşâh'ın ordusundaki birlikler, 27 Mart Pazar günü Mûsûl'da Gâzân Hân'ın yanına gitmişti. Her ne kadar I. Suriye Seferi'nden büyük bir başarı elde edilememişse de İlhanlılar bu meydan savaşıyla Memlûklulara büyük kayıplar verdimişti. Dımâşk Kalesi'nin teslim edilmemesi nedeniyle Suriye'de büyük bir yıkım yaşanmış, Dımâşk ise tanınmaz bir hâl almıştır. Memlûklar karşısında İlhanlılar, üstün bir konum ve büyük bir güç elde etmişti (Kazvîni, 1364, s. 490-491; Özgüdenli, 2009, s. 149-150; Sağlam, 2016, s. 40-41).

Âştîyânî'ye göre, Gâzân Hân'ın Vâdiü'l-Haznedâr Savaşı'ndan dönüşüne müteakip Kutluğşâh Noyân, Şâm Kalesi'ni kuşatma altına almıştır. Bu sırada bir mancınık ustası, kale surlarını taşlarla yıkabileceğini iddia etmiş, Kutluğşâh da onun yeteneğine güvenerek desteğini esirgememiştir. Ancak kale komutanı, bu ustanın gerçekten surları yıkabilecek yetenekte olduğunu fark edince onu etkisiz hâle getirme yollarını aramıştır. Bunun üzerine cesur bir grup içinde bir hayduta bin dinar vaat edilerek bu görev teklif edilmiş, haydut kılık değiştirerek kaleden dışarı çıkmıştır. Akşam namazı vaktinde mancınık ustasının gözetleme kulesinden ayrılmasını fırsat bilen haydut, onun evine gizlice girmiş ve karanlıkta pusuya yatarak ustayı beklemiştir. Usta

¹⁶ Dımâşk, Suriye, Filistin ve Ürdün bölgesinin mühim merkezleri arasındadır. Bölge günümüz Türkçesiyle Şâm olarak kullanılmaktadır. Ülkenin güneybatısında bulunan şehir, Antilübnan (Cebelüşark) sağlarının doğu eteklerindeki Kâsiyûn Dağı ile Bâdiyetüşşâm ismi verilen çöl sahası arasındaki bir vahada kurulmuştur. Dımâşk, İslam dünyasının önemli bir tarihi şehridir (Tomar, 2010, s. 311).

eve girer girmez başını keserek hızla kaleye dönmüş ve komutan tarafından övgüyle karşılanıp ödüllendirilmiştir. Bu olayın ardından kuşatma sekteye uğramıştır. Öte yandan Kıpçak adlı bir kişi, Mısır tarafıyla iş birliği yaparak gündüzleri gizlice, geceleri ise hırsızlar gibi Moğol atlarını çaldırmakta ve ele geçirilen herkesi öldürmüştür. Gelişmelerin aleyhlerine dönmesi üzerine Kutluğşâh, geri çekilmenin daha isabetli olacağına karar vermiştir. Şâm'daki diğer emîr ve valiler de bu karara uyarak birlikte hareket etmişlerdir. Ancak Fırat Nehri'ni geçtikleri sırada birçok kişi boğularak hayatını kaybetmiştir. Nihayet Recep ayının 5. günü emîrler büyük sıkıntılarla Mûsûl vilayetine ulaşmış ve Gâzân Hân'ın huzuruna çıkmışlardır. Bu gelişmeler üzerine Gâzân Hân derin bir üzüntü yaşamış ve Dicle Nehri kıyısında bir süre yalnız kalmıştır (Âştiyânî, 1390, s. 309). Söz konusu hadise, Vâsaf tarafından da aktarılmıştır. Şöyle ki; Kutluğşâh Noyân, Şâm Kalesi'ni ele geçirmek amacıyla bir mancınık ustası görevlendirmişti. Usta, mancınığı tamamlamak üzereyken kalede görevli bir muhafız şöyle demiştir: “Eğer mancınık tamamlanursa, kale düşer.” Bunun üzerine mancınık ustası, işini tamamlayamadan evinde gizlice başı kesilerek öldürülmüştü (Vassâf, 1346, s. 229).

Memlûklar, Vâdîü'l-Haznedâr Savaşı'nda İlhanlılar karşısında ağır bir yenilgiye uğramıştı. Bu sırada İlhanlılar henüz Azerbâyçân'dayken Dımâşk'ta bazı olaylar meydana gelmişti. Daha sonra Suriye'nin yeniden Memlûkların eline geçmesi üzerine ikinci bir Suriye seferine karar verilmişti. Gâzân Hân, 16 Eylül 700/1300 tarihinde Emîr Kutluğşâh'ı güçlü bir kuvvetle Suriye seferine gönderdi, kısa süre sonra ise kendisi ana orduyla Suriye'ye doğru yola çıkmıştı. İlhanlı ordusu zorlu bir yolculuktan sonra 25 Aralık 1300'de öncü birliklerle beraber olan Emîr Şînkâ, Emîr Kabartû Bahâdur, Memlûk öncülerinden Kûşlûk'u ani bir baskınla öldürmüştü. Moğol ordusu, Suriye'ye korku salarak güney istikamette ilerlemeye devam etmişti. Öte yandan Sultan el-Melik en-Nâsır¹⁷, İlhanlı ordusuna karşı yeni bir savaşın hazırlıklarını yapmıştı. Gâzân Hân, Memlûk ordusunun henüz saldırıya geçmemesi nedeniyle, Kutluğşâh'a bir orduyla birlikte Sermîn'e (سرمين) giderek beklemesini emretti. Gâzân Hân, 2 Şubat 700/1301'de İlhanlı ordusuna geri dönüş emrini vermişti. Ordu 25 Şubat'ta önce Sincâr'a, sonra da Kuşâf'a varmıştı. Bu esnada Suriye'de bekleyen Kutluğşâh ve Emîr Yasâvûl, buradan ayrılarak İlhanlı ordusuyla birleşmişti. Ekim 700/1301'de Gâzân Hân, Ucân'dan Aladağ'a gitmekteyken, Suriye yönünden gelebilecek bir tehlikeye karşı Kutluğşâh'ı ordusuyla birlikte Diyarbekîr'e göndermiş, ancak daha sonra fikrini değiştirerek onun süratle geri dönmesini emretmişti. Tebrîz'den Ucân'a giden Gâzân Hân, burada bir süre dinlendi. Diyarbekîr'den çağırıldığı Emîr Kutluğşâh'ı ordusuyla beraber Gürcistân'a yolladı. Böylelikle yaşanan hava şartlarının etkisiyle, II. Suriye seferi istenen başarı elde edilemeden sona erdi (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 943-946; Âştiyânî, 1390, s. 311; Özgüdenli, 2009, s. 156-160; Özgüdenli, 2018, s. 75; Sağlam, 2016, s. 43; Sağlam, 2018, s. 111-113).

Gâzân Hân, ilk iki Suriye seferinde beklenen sonucun elde edilmemesi üzerine üçüncü bir Suriye seferini kaçınılmaz görmüştü. Baybars el-Mansûr'ye göre bu süreçte Memlûklar, bin beş yüz süvariden oluşan bir kuvvet toplayarak İlhanlıların elindeki Türkmenleri kurtarmak amacıyla harekete geçmiştir. Arâd bölgesine ulaştıklarında, Moğolların burada ganimetleri ve cariyeleri aralarında paylaştırmakta olduğunu

¹⁷ Sultan el-Melikü'n-Nâsır'ın babası Sultan Kalavûn, Kıpçak asıllı olup Bircî boyuna mensuptur. Annesinin adı Aşlûn Hatun'dur. El-Melikü'n-Nâsır, 1 Ocak 1281 Cumartesi günü Kal'atü'l-Cebel'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Kal'atü'l-Cebel Kütüphanesi'nde Argûn adlı hocasıyla birlikte almıştır. Kıpçak asıllı çocuklarla birlikte eğitim aldığı için Türkçeye oldukça hâkimdir. Ağabeyinin bir suikasta kurban gitmesi, onun tahta geçmesinin önünü açmıştır. Ketboğa (694/1294-696/1296) döneminde, Kahire civarında es-Şüicâ ile elçiler aracılığıyla yapılan görüşmeler sonucunda el-Melikü'n-Nâsır'ın sultan olmasına karar verilmiştir. El-Melikü'n-Nâsır, 17 Aralık 693/1293 Perşembe günü devlet adamları ve üst düzey yöneticilerden alınan sadakat sözüne müteakip el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavûn ünvanıyla henüz dokuz yaşında Memlûklu tahtına geçer. Sultan el-Melikü'n-Nâsır, Mart 1341/741 senesinde dizanteri rahatsızlığı geçirir. Bu hastalıktan kurtulamayan Sultan, 741/1341 Perşembe günü vefat etmiştir (Kâsım, 2020, s. 544-545; Sağlam, 2021, s. 45-61).

gözlemlemişlerdir. Memlûk kuvvetleri, dikkat çekmeden bölgeye yaklaşmış, Moğollar, gelenleri kendi birliklerinden zannederek herhangi bir hazırlık yapmamıştır. Dört bir yandan kuşatıldıklarını fark ettiklerinde ise artık çok geç olmuştu. Tam ayrılmak üzereyken Memlûk emîrlerinin askerleri ani bir baskın düzenlemiş ve Moğol kuvvetlerine ağır kayıplar verdirerek onları bozguna uğratmıştır. Böylece sayıca az olan Memlûk birliği, üstün sayıdaki İlhanlı ordusunu mağlup etmiş ve esirleri kurtararak bölgeden çekilmiştir (Baybars el-Mansûrî, 2016, s. 153).

Haleb, Hamâ ve Hıms yörelerindeki birçok insan İlhanlıların kendilerine yeniden saldırma korkusuyla Şaban ayının on beşinci pazar günü Mercü'e gelip ikamet etmişti (İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 73). İlhanlı ordusu, 702/1302 yılının Nisan ayında Şakhab Savaşı için yeni bir sefer hazırlıklarına başlamıştı. Savaşın Ramazan ayının başlarına denk gelmesi üzerine Memlûk komutanları, savaşa katılacak askerlerin oruç tutmamaları konusunda uyarılarda bulunmuştu. Emîr Kutluğşâh, Çûpân ve Mûlây'ı yaklaşık 30.000 kişilik bir kuvvetle öncü birlik olarak Suriye'ye yollamıştı. 29 Ocak 1303 Pazartesi günü Gâzân Hân, Hille'den ordusuyla beraber hareket edip Rahbe'ye gelmişti. İlhanlı ordusu Fırat Nehri'ne doğru hareket ederken Nûrîn Akâ'nın Şubat 1303 tarihindeki vefat haberi, orduda büyük bir üzüntüye sebep olmuştu. Kutluğşâh, yaklaşık 80 bin askerle Dimâşk'a doğru ilerlemişti (İbn Tağrıberdî, 2023, s. 107; İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 74-75; Roux, 2001, s. 429). İlhanlı ordusunun esas kısmını, Emîr Kutluğşâh, Çûpân ve Mûlây komutasındaki birlikler oluşturuyordu. Bu birlikler kısa sürede Haleb civarına ulaşmıştı. Deyr-i Besir'de birkaç gün eğlenceler düzenleyip istirahat etmişlerdi. Bu sırada Gâzân Hân, Sûtây, Algû ve Nâgûldâr gibi komutanların Kutluğşâh'ın ordusuna katılmasını emretmiş ve ardından Mûsûl ile Sincâr üzerinden ülkesine geri dönmüştü. Emîr Kutluğşâh, Çûpân ve Mûlây emîrlerindeki askerlerle beraber Haleb'den Hamâ ve Hıms'a hareket etmişler. Bu ordu, Dimâşk'a gitmeden 19 Nisan 1303 tarihinde Mercü's-Suffer Ovası'na varmıştı. Diğer taraftan Memlûk sultanı Nâsır Muhammed de kuvvetleriyle 20 Nisan'da Mercü Râhit'te ümeranın karşılaşmasından sonra savaş meydanına gitmişti. İlhanlı ordusundaki emîrler, aralarında savaş planları hakkında görüş alışverişinde bulunmuştu (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 900-901; Kazvîni, 1364, s. 490; Vassâf, 1346, s. 239-245; Fasîh Hâfi, 1386, s. 3-4; Âştîyânî, 1390, s. 312; Baybars el-Mansûrî, 2016, s. 153; Aigle, 2007, 93; Özgüdenli, 2009, s. 161-166; Ağır, 2021, s. 92-94; Sağlam, 2016, s. 44-45).

Bazı emîrler geri dönülmesini savunurken bazıları da savaşın başka bir bölgede yapılmasını öneriyordu. Bununla birlikte, Emîr Çûpân bu fikre karşı çıkararak Memlûklu ordusunun sol kanadına ani taarruz teklif etmişti. Bu öneriye karşılık Emîr Kutluğşâh beklemenin daha uygun olacağı hususunda görüş bildirdi. Sunulan teklifler arasında en makul ve uygulanabilir görülen Emîr Çûpân tarafından ileri sürülen olmuştur. Âştîyânî'ye göre, Memlûk ordusunun mevcudu 40.000 ile 80.000 arasında değişirken İlhanlı ordusunun sayısı 50.000 olarak tahmin edilmektedir. Kutluğşâh, Mısır ve Şâm ordularının büyük hazırlıklarını görünce başlangıçta korkuya kapıldı ve geri çekilmeye karar verdi. Ancak Emîr Çûpân onu bu karardan vazgeçirdi (Âştîyânî, 1390, s. 312). Bizans ordularının daha önce İslâm kuvvetleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldığı yer olarak bilinen Mercü's-Suffâr'da, İlhanlı ordusu Kutluğşâh'ın komutasında Titâk, Mûlây, Suntây ve diğer emîrlerin eşliğinde savaş düzeni aldı. Cumartesi günü öğleye doğru, Memlûk ordusunun sağ kanadına yönelik bir saldırıyla çatışma başladı. Emîr Kutluğşâh, İlhanlı kuvvetlerinin zayıflayan cephelerine destek sağlıyordu. Ardından, kalabalık kuvvetleriyle birlikte sol kanada yöneldi. Bu hamle, İlhanlı ordusunun Memlûklar karşısındaki düzeninin bozulmasına yol açtı. Memlûklu ordusu oldukça azalan İlhanlı ordusunun sağ kanadına yönelerek saldırılarda bulundu. Karanlığın çökmesiyle beraber Kutluğşâh orduya toplanma emri verdi. İlhanlı ve Memlûklu kuvvetleri arasında üç günlük şiddetli mücadeleler vuku buldu. Memlûklu ordusu İlhanlı

ordusunu giderek zor durumda bırakınca İlhanlılar dağlık bir bölgede beklemek zorunda kaldılar. İlhanlı ordusunda başlayan açlık ve susuzluk da eklenince, İlhanlı kuvvetleri iyice zor duruma düştü. Diğer taraftan, Kutluğşâh, Memlûklu kuvvetleriyle çarpışan Emîr Pûlâdkîyâ, Tûgâ Timûr ve Nâsiru'dîn Yahyâ'ya yardımcı kuvvetler gönderdi. Ancak bu kuvvetler arasında irtibat kurulamadı ve bu esnada Memlûklulardan el-Melikü'n-Nâsîr, İlhanlı kuvvetlerine aşağı inmeleri için geçiş yolu verdi. Kutluğşâh, savaşın ilerleyen dakikalarında ordunun toparlanmasının güçleştiğini fark edince geri çekilme ve yeniden toparlanma emri verdi. Nehre doğru hareket eden İlhanlı kuvvetleri, yağmur nedeniyle bataklığa dönüşen meydana mahsur kaldılar. Emîr Kutluğşâh, canını zor kurtararak diğer emîrlerle birlikte gece karanlığından faydalanarak canını zor kurtarıp Mercu's-Suffâr'a bakan bir dağa sığındı. Sabah olduğunda, Kutluğşâh, dağın tepesinden baktığında vadinin ve yokuşun askerlerle dolu olması sol kanadın yerinde kalması ve sultan sancaklarının dalgalanması karşısında şaşırıldı. Noyân, orada askerlerin bir araya gelmesini bekledi. Memlûkları takip eden birkaç asker aralarında memâlikü's-Sultânîye nakibi Emîr İzzeddîn'in de bulunduğu birkaç esiri Kutluğşâh'ın yanına getirdiler. Kutluğşâh, esirin kim olduğu hususunda bilgi aldı. O da Memlûklulardan olup sultanın da yolda ordusu ile peşlerinde olduğunu söyledi. Emîr'in bu cevabı üzerine hemen ordusunu toplayarak ne yapılması gerektiği hususunda görüşüldü. O esnada sultanın davul sesleri duyulunca bu durum İlhanlı askerleri arasında korku ve endişe yarattı. Bu durum karşısında Bolay, 20 bin İlhanlı askeriyle beraber Kutluğşâh'tan ayrıldı ve kaçtı. Sultanın ordusu, Moğolların bulunduğu tepeyi sardı. İlhanlı ordusunda her emîr, kendi birliğinin başında sabahı bekledi. Kutluğşâh da birliklerini savaş düzenine uygun biçimde konumlandırdı. Sabah saatlerinde, askerler aşağı inerek Memlûk kuvvetleriyle çarpışmaya başladılar. Memlûk ordusuyla kıyasıya savaşan Kutluğşâh Noyân ve Emîr Çûpân, zorlu bir savaşa giriştiler. Gün ortasına doğru Kutluğşâh, Kabâğab Dağı'na kaçtı. İlhanlı kuvvetleri yaklaşık seksen asker kaybetti, birçok asker ise yaralanmış ve susuzluk çektiler. İlhanlılar, bu mücadelede büyük bir yenilgiye uğradı. Kutluğşâh, geriye kalan az askerle Fırat Nehri'ni geçti. Ancak bataklıktan kurtulabilen İlhanlı askerlerinin karşısına bu kez nehrin azgın suları çıktı ve geçit vermedi. Yüzmeye çalışanlar ya boğuldu ya da rüzgâra kapılarak hayatlarını kaybetti. Bazı askerler ise Bedevî Arapların saldırısına uğradı. Bu savaşta çok sayıda İlhanlı askeri hayatını kaybetti; cesetleri savaş alanına yayıldı. Canını kurtarmayı başaran Emîr Kutluğşâh ve Tûgâ Timûr, 7 Mayıs 1303 tarihinde Kûşâf (كوشاف) ya da Keşâf (كشاف)'ta haber bekleyen Gâzân Hân'ın yanına utanç içinde giderek savaş meydanında yaşanan hadiseler hakkında bilgi verdi. Aldığı haber karşısında Gâzân Hân büyük bir yıkım yaşayarak üzüntüsünü saklayamadı. Savaşın kaybedilme sebepleri arasında, Emîr Kutluğşâh'ın önerisinin diğer emîrler tarafından kabul edilmemesi ve İlhanlı askerleri arasında çıkan iç anlaşmazlıklar gösterilmektedir. O kadar ki, Emîr Kutluğşâh gibi güçlü bir Moğol emîri, sayıca üstün bir kuvvetle sadece savaşın gidişatını izlemek zorunda kaldı. Bu savaşta oldukça ilginç sahneler meydana geldi. Şaşırtıcı olan şu ki; İlhanlı askerleri yaklaşık beş bin at kaybetmelerine rağmen ellerinde kalan savaş malzemeleriyle birlikte iki ay boyunca yürüyerek Gâzân Hân'a yorgun bir şekilde ulaşmayı başardılar. Gâzân Hân, hepsine şükranlarını sunarak cesaretlerinden dolayı onlara övgüde bulundu. Kaçan İlhanlı askerleri yol boyunca ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Öyle ki atı olmayan bazı emîrler, güzel bir kızı takas unsuru olarak kullanarak at temin etmeye çalıştı. Savaş bitimini izleyen ilk sabah, Memlûk cephesinde sevinç ve zafer davullarının sesi yankılanıyordu. Memlûk kuvvetleri, bir süre sonra Kesve'den Dimâşk'a geri döndü ve zafer müjdesini Dimâşk halkına duyurdu (Reşidüddîn Fazlullâh, 1374, s. 955-956; Vassâf, 1346 s. 246-248; Hândmîr, 1362, s. 155-156; Fasîh Hâfî, 1386, s. 4; Âştiyânî, 1390, s. 312-313; İbn Kesîr, 1995, XIV, s. 74; Makrîzî, 1934, I, s. 932-940; Baybars el-Mansûrî, 2016, s. 154-155; İbn Tağrıberdî, 2023, s. 107-109; Grousset, 2011, 382; Sağlam, 2021, s. 226-238; Ayaz, 2007, s. 13).

Spuler, eserinde Kutluğşâh ile Emîr Çûpân'ın ordunun küçük bir kısmıyla savaş alanından kaçtığını belirtmektedir. Ayrıca İlhanlı ordusunun Moğol topraklarına dönüşünün ardından, Ucân'da kaybedilen savaşın stratejisi tartışılmıştır. Emîr Çûpân, gerekli yardımı almadığını savunurken Kutluğşâh ise savunma yaparak Emîr Çûpân'ın aceleci davrandığını ifade etmiştir. Yapılan toplantı nihai bir sonuca varılmadan sona ermiştir (Spuler, 2011, s. 115-116). İbn Tağrıberdi'ye göre, Gâzân Hân, Kutluğşâh'ı önce azarlayıp sonra da onun öldürülmesini emretmiştir. Ancak daha sonra onu affedip gözden uzak bir yerde kalmasını buyurmuştur. Hâcipler, Noyân'ın kollarından tutmuş ve mecliste bulunan kalabalık bir grup ayağı kalkarak Kutluğşâh Noyân'ın yüzüne tükürmüşler. Gâzân Hân, sonra da onu Kiyân'a yollamıştır (İbn Tağrıberdi, 2023, s. 110). Handmîr ve Âştîyânî'ye göre; hemen bir kurultay toplanmış ve Kutluğşâh, Çûpân ve diğer komutanları yargılamak üzere Gâzân Hân, huzuruna çağırılmıştır. İki gün süren yağmalama sonunda, Gâzân Hân, savaşın iki komutanından biri olan Mûlây'a yönelik sert ithamlarda bulunmuş ve onu bir sopayla dövmüştür. Kutluğşâh ve Emîr Çûpân da yasa ile cezalandırılmıştır. Yaklaşık birkaç gün süreyle hiçbiri orduya kabul edilmemiş ve onlarla ilgilenilmemişti. Mercu's-Suffâr zaferinde, Memlûk ordusu Vâdî'l-Haznedâr'daki mağlubiyetin intikamını almıştır. Savaş neticesinde Mısır ve Şâm askerler, İlhanlı ordusundan on bin esir ve yirmi bin atlık ganimet elde etmişlerdi. El-Melikü'n-Nâsîr, büyük bir ihtişamla Şâm'a girmiş ordu komutanlarına ve kıdemli yöneticilere hediyeler sunmuştur. Daha sonra da Memlûklu sultanı Kâhire'ye dönmüştür. Savaşın kaybedildiği haberinin Gâzân Hân'a ulaşması, onda büyük bir üzüntüye yol açmış ve bu ruhsal çöküntü burnunun kanamasına neden olmuştur (Handmîr, 1362, s. 156; Âştîyânî, 1390, s. 313-314; Baybars el-Mansûrî, 2016, s. 154-157).

Vassâf, eserinde savaşta sorumlu tuttuğu emîrlerin yargılanmasına ilişkin süreci şu şekilde aktarmaktadır: Gâzân Hân, olaydan haberi olunca çok öfkelenmiş, 1303 Şubat ayının 6. gününde bir kurultay topladı ve burada emîrleri yargılamaya başladı. Çûpân, savaşta ölümüne meydan okuyan Kutluğşâh'ın davranışlarını ayrıntılı olarak Gâzân Hân'a anlattı. Kutluğşâh kendini savunarak şöyle dedi: "*Çûpân, emîrlere karşı çıktı üstelik savaş esnasında aceleci hareketlerde bulundu. Diğer büyük tüğ (Mûlây) benimledi ve onun onurunu korumak adına en uygun çözümü buldum.*" Gâzân Hân, sefere katılan emîrlerin rütbelerine göre 87, 77 ve 37 sopa vurmasını ve birkaç gün orduya girmelerinin yasaklanmasını emretti. Emîr Çûpân'ın savaşta sergilediği cesaret, Gâzân Hân'ın takdirini kazandı ve bu sebeple kendisine özel bir kuşak ihvan edildi. Bununla birlikte, askerî nizamı aykırı davranışları nedeniyle ona da üç sopa cezası verildi. Mûlây görevden alındı (Vassâf, 1346, s. 249). Gâzân Hân, Altın Orda güvenliğinden sorumlu Nûrîn Akâ'nın şubat ayında ani vefatının ardından Kutluğşâh Noyân'ı Kasım ayının sonlarına doğru Arrân bölgesini gözetlemek üzere görevlendirdi. Dönemin ünlü ve cesur komutanı Kutluğşâh'ın bir bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla düşük bir göreve yollanması, Memlûklu-İlhanlı savaşındaki mağlubiyetin Noyân'ın prestijini kaybetmesinin bir sonucu olarak düşünülmektedir (Özgüdenli, 2009, s. 220-221).

Emîr Kutluğşâh'ın Memlûk Sultanlığına karşı gösterdiği direnişe rağmen Şakhab Savaşı, İlhanlılar açısından büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Savaşın sonucu, askerî nedenler ve olumsuz iklim koşulları ve stratejik hataların birleşmesiyle şekillenmiştir. İlhanlı hükümdarı Gâzân Hân, bu yenilgiden dolayı büyük bir üzüntü duymuştur. Bu zafer, Memlûklar açısından askerî bir başarı olmasının yanında önemli bir moral kaynağı olmuştur. İlhanlılara karşı yıllarca süren mücadele ve tehdit altında yaşamaktan sonra gelen bu galibiyet, Memlûklar arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ayrıca İlhanlıların sahip olduğu yenilmezlik algısı da bu savaşla ciddi biçimde sarsılmıştır.

Gâzân Hân, 1303 yılında Tebrîz'deyken rahatsızlanmaya başlamıştı. Tabiplerin tedavisine yanıt veremeyen Gâzân Hân, Ekim ayında Bağdâd'a gitmişti. Bir müddet sonra, Gâzân Hân'ın sağlık durumu iyiye gitmiş, hatta 10 Ocak 1304 tarihinde toylar ve eğlenceler tertip edilerek kutlamalara katılmıştı. Bağdâd'dan ayrılıp Sâve şehrine gelen Gâzân Hân, bir müddet burada dinlenmiş ve sağlığı düzelince Rey şehrine hareket etmişti. Fakat bu esnada rahatsızlığı yeniden ortaya çıkmıştı. Rey civarındaki Büyük Hil'de, çok sevgili eşi Bûlûgân Hatun¹⁸ (بولوغان) ile görüşerek önceden ifade edildiği üzere kardeşi Şehzâde Olcâyâtû'nun veliahtlığını kesinleştiren bir vasiyetnâme yazılmasını emretmişti. Ayrıca Gâzân Hân, emîrlerin ve devlet erkânının bu nâmeye riayet etmesi hususunda uyarıda bulunmuştu. Gâzân Hân, 17 Mayıs 1304 Pazar günü, Rey ile Kazvîn arasında bulunan Pişkele Otağı'nda /Bîşkîl Derre'de henüz 30 yaşındayken remed adı verilen bir göz hastalığından dolayı ebedî hayata intikal etmişti. Gâzân Hân'ın vefatını duyan devlet erkânı ve halk, derin üzüntü duymuştu. Cenaze namazının ardından naaşı, Tebrîz'in güneybatısında bulunan Şâm'daki türbeye defnedilmişti. Akabinde 19 Temmuz 703/1304 yılında Olcâyâtû büyük bir törenle tahta çıkmıştı. Olcâyâtû, Kungûr Olank (قورالنک) bölgesinde Sultânîye şehrinin temelini atmıştı. Şehrin sağlamlığı ve güzelliği için büyük bir ihtimam gösterilmişti. İnşaatın tamamlanmasının ardından burası İlhanlı Devleti'nin son başkenti olmuştu (Kâşânî, 1391, s. 30; Kazvîni, 1364, s. 491; Hândmîr, 1362, s. 191; Örs, 1992, s. 72; Grousset, 2011, s. 383; Yuvalı, 2017, s. 270; Özgüdenli, 2007, s. 345; Şahin, 2013, s. 117; Korkmaz, 2024, s. 33). Natanzî'nin eserinde, Gâzân Hân'ın 9 yıl saltanat sürdüğü ve 30 yıl yaşadığı, 703/1304 yılında ise Arrân (ارن) köyünde sıcaklıktan dolayı vefat ettiği belirtilmektedir (Natanzî, 1957, s. 154).

Olcâyâtû, 19 Temmuz 703/304 tarihinde tahta çıktı. Yeni İlhanlı hükümdarı için bir tören düzenlendi ve bu törene elçiler ile devlet erkânı iştirak etti. Olcâyâtû'yu karşılayanlar arasında İlhanlı komutanı Kutluğşâh Noyân da bulunuyordu. Olcâyâtû adına düzenlenen törende, hükümdarın tahtının sağ tarafında Kutluğşâh, Emîr Çûpân, Emîr Fûlâdkîyâ, Sevinç ve İsen Kutlug, ön tarafta Cengîz Hânedanı'nın kadınları (prensesleri), karşılarında ise diğer ümera oturuyordu. İlhanlılara ait çadırın arkasında ise askerler sıralandı. Diğer yandan Olcâyâtû Hân, devlet yönetimini Moğollar ve Farslılar arasında ikiye ayırdı. Ordu ve Moğol ulusunun idaresini Kutluğşâh ile Çûpân Noyân'a devrederken sosyal, idarî ve malî işlerden sorumlu devlet yönetimini Reşidüddîn ve Sadrüddîn Savecî'ye emanet etti. Kutluğşâh, "beğlerbeği" ünvanıyla başkumandan tayin edildi (Kâşânî, 1391, s. 29; Natanzî, 1957, 154-155; Kazvîni, 1364, s. 491; Âştîyânî, 1390, s. 1374, 346; Örs, 1992, s. 71; Erdem, 2000, s. 29; Akkuş, 2016, s. 9-10).

5. Gîlân Seferi ve Emîr Kutluğşâh Noyân'ın Ölümü

Olcâyâtû, 706/1307 senesinde, kendinden önceki hükümdarların girişmediği bir sefer için ümerasıyla birlikte karar alarak Gîlân¹⁹ bölgesine sefere karar vermişti. Aslında Olcâyâtû'nun Gîlân tarihini etkileyen en

¹⁸ İlhan Argûn, Geyhâtû ve Gâzân Hân kansı olarak bilinmektedir. Büyük Hatun ünvanıyla bilinen Bûlûgân, Gâzân Hân ile şer'i nikâhına almıştır. Bûlûgâ Hatun'un Gâzân Hân'dan Alcû isminde bir erkek ve Olcây Kutluğ isminde bir kız çocuğu olmuştur. Merhametli ve adaletli bir hatun olan Bûlûgâ, Olcâyâtû Hân zamanında 5 Ocak 1310 yılında Bağdâd Köşk'ünde vefat etmiştir (Fasîh Hâfî, 1386, s. 17; Nicola, 2014, s. 146; Nicola, 2017, s. 218; Gördegir, 2019, s. 1335-1336).

¹⁹ Gîlân: Safid-rûd Nehri'nin deltası çevresindeki tarihi bir bölge olan Gîlân, Antik Çağ'da Gel/Gelae halkının anavatanıydı. Özel bir lehçe konuşan mevcut Fars sakinleri Gîlâk adını taşıyordu. İsmi bölgedeki bataklıklara gönderme yaparak gil "kil" kelimesinden türetilmesi halk etimolojisinin bir parçasıdır. Orta Çağlar'da Gîlân ilk önce Cäbüksâr'ı da içine alan güneydoğuda Cälûs'a kadar uzanıyordu. Günümüzde çoğu İrân'ın idarî bir bölgesi olan Gîlân'ın doğusunda Mâzenderân, batısında Doğu Azerbâycân eyaletleri, güneyde Zencânî, kuzeyde ise Azerbâycân Cumhuriyeti ve Hazar Denizi bulunmaktadır. Yaklaşık 225 km boyunca Gîlân, Hazar Denizi ile çevrilidir. Bölgenin güney kesiminde sahile paralel bir şekilde Elbûz sıradağları uzanmaktadır. Bu dağlık bölgeye IV-V. yüzyıllarda Deylem olarak söylenmekteydi. Gîlân, sıcak, nemli ve yorucu bir iklime sahiptir. Bu nedenle Orta Çağlar'da bile halkı genellikle sadece kısa pantolonlar ya da neredeyse çıplak bir vaziyette görülürdü. Orta Çağlar'da tarım işiyle özellikle kadınlar ilgilenirdi. Esas olarak Gîlân bölgesinin tarımı Cenevizliler tarafından getirilen pirinç yetiştirme ve ipekböceği yetiştiriciliğinden oluşuyordu. Bölge ürünleri Karadeniz'in kuzey

önemli adımlarından biri de, Sultânîye²⁰ 'yi başkent olarak seçmesiydi. Sultânîye, o zamana kadar Gîlân bölgesindeki Biye Pes (بيہ پيس) ve Biye Piş (بيہ پيش) yerleşimine en yakın merkezi otoriteye sahip şehirdi. O zamana kadar ise Gîlân, İrân'ın merkezî hükümetine bağlı olmadan varlığını sürdürmüştü. Bu bağımsızlık, tüm İrân'ı egemenliği altında tutan yeni Moğol başkenti için aşağılayıcı bir durum olabilirdi (Nâsr-i Azîmî, 1394, s. 370). Ayrıca Moğollar İrân'ı hâkimiyetleri altına aldıktan sonra, Gîlân'da herhangi bir vali buldurmamış. Gîlân bölgesi, İlhanlı merkezine coğrafi olarak yakın olsa da iklim bakımından İlhanlıların alışık olmadığı sıcak ve nemli bir yapıya sahipti. Ayrıca Gîlân halkı ve idarecileri de İlhanlı hâkimiyetini kabul etmeye ve vergi vermeye niyetli değillerdi. 25 Ekim 1306 tarihinde Çağatay Hân'ı Duva'nın ölümü dolayısıyla İlhanlılara gönderilen elçi Ardaî Kâzân, Olcâyâtü ile yaptığı görüşmede, Gîlân bölgesinin İlhanlı topraklarına yakın olmasına ve küçük bir alan teşkil etmesine rağmen henüz ele geçirilmemiş olmasından söz etmiştir. Bu ifadeler Olcâyâtü'yu rahatsız etmişti. Bunun üzerine Olcâyâtü, tüm yönünü Gîlân seferine çevirmişti. Gîlân, 12 mahalli bey tarafından idare edilmişti. Olcâyâtü, Gîlân'a saldırmadan önce yöneticilerine haraç ödemeleri hususunda haber göndermişti. Bu çağrıya ilk uyan Gîlân bölgesinin idarecisi Emîr Dîbâc olduysa da Olcâyâtü'nun tahmin ettiğinden daha yüklü bir vergi ve haraç talebiyle karşılaşılıktan sonra pişman olmuş ve rahatsızlığını bahane ederek izin almadan Fûmen'e dönmek zorunda kalmıştı. Bu durum Olcâyâtü'yu daha da sinirlendirmiş ve Gîlân bölgesinin fethine karar vermesine neden olmuştu. Olcâyâtü'nun idaresinde düzenlenen Gîlân seferinde, ordunun başkomutanlığını en az üç bin kişilik kuvvetiyle Emîr Kutluğşâh üstlenmişti. Emîr Çûpân, Emîr Tûgân (Doğân) ve Emîr Momen ise diğer birliklerle birlikte Gîlân'ı dört koldan kuşatma görevini yerine getirmekle görevlendirilmişlerdi. Olcâyâtü, ana kuvvetlerle birlikte Lâhîcân tarafından Gîlân'a girmeyi planlarken; Emîr Çûpân, Erdebîl ve Tâliş istikametinden, Kutluğşâh Hâlhâl yönünden, Emîr Tûgân ve Momen ise Kazvîn güzergâhından bölgeye saldıracaktı. Seferin ilk aşamasında Gîlân'ın fethi kolay görünse de bir süre sonra bölgenin sarp coğrafyası ve ulaşım zorlukları nedeniyle harekât oldukça zahmetli bir hâl almıştı. Buna rağmen Emîr Çûpân, önemli miktarda ganimetle birlikte Kesker bölgesinden geri dönmüştü (Âştiyânî, 1390, s. 349; Spuler, 2011, s. 122; Katib, 1345, s. 79).

Diğer taraftan Hâlhâl bölgesinden sorumlu Emîr Kutluğşâh, oraya vardığında bölgenin hâkimi Şerededdîn Hâlhâl kendisini karşılamak üzere gelmişti. Emîr Kutluğşâh, Gîlân'ın durumunu ve buradaki halk hakkında bilgi almak için ona sorular yöneltmişti. Ayrıca Kutluğşâh, Gîlân'ın dağları, ovaları, ormanları hakkında bilgi istemişti. Kutluğşâh, bu bölgeyi aceleyle, zorla ve baskıyla ele geçirmeyi düşünmüştü. Şerefeddîn Hâlhâl, Kutluğşâh'a Gîlân'ı ele geçirmede acele edilmemesi gerektiğini belirtmiş, yolların oldukça zahmetli olduğunu Gîlân halkının hiç düşman ordusu görmediğini ve güçlü bir İlhanlı hükümdarının ordusunun gücünü tanımadığını söylemişti. Bu işte sertlik ve aceleliğin işe yaramayacağını, anlaşma ve tedbirle

kıyılarındaki Tana üzerinden Akdeniz bölgesine ihraç ediliyordu. Balıkçılık, sakinlerin yiyecek kaynaklarına önemli katkıda bulunuyordu (Ebü'l-Fidâ, 2017, s. 336; Spuler, 1991, s. 1111-1112; Barthold, 1984, s. 230; Yazıcı, 1996, s. 68).

²⁰ Hâfîz-i Ebrû'nun rivayet ettiğine göre: Sultan Olcâyâtü, bir gün Emîr Kutluğşâh, Emîr Çûpân, Emîr Hüseyin ve Emîr Sevinç gibi önde gelen emirlerin yanı sıra şehrin imar işlerinden sorumlu önemli şahsiyetlerinde katılımla gerçekleştirilen bir sohbet katılmıştı. Bu sohbet sırasında Olcâyâtü, babası İlhan Argûn'un bir gün Sultânîye adında bir şehir kurma fikrinin olduğunu ifade etti. Argûn, inşa ettireceği şehrin şehrin, tüm şehirlerin şahı kadar güzel olmasını arzulamıştı. Argûn'un yanında bulunanlar şehrin kurulacağı yer hakkında farklı görüşler önerse de nihayetinde en uygun yer olarak Kongr Olânk (قنقر اولانک) olmasına karar verildi. Bu bölgenin havası, suyu ve tabiatı oldukça elverişliydi. Argûn'un emri üzerine şehrin planı çizildi ve yontma taştan bir kale inşa edilmeye başlanmıştı. Ancak inşaat, onun sağlığında tamamlanamamıştı. Olcâyâtü ise: "Şimdi babamın başlattığı bu işi, Allah nasip ederse ben tamamlayacağım. Bu şehri ve kaleyi, Allah korusun bir zorluk çıkarsa bana sığınak olsun diye yapıyordum." demişti. Kısa sürede şehrin bayındırlık faaliyetleri tamamlanmış ve kale surları, babası zamanında olduğu gibi yontma taştan inşa edilmişti. Kalenin planı kare olup uzunluk ve genişlik ölçüleri birbirine eşittir. Sultan Olcâyâtü, kalenin içerisine kendi mezarı için bir bina yaptırmıştı ve bu yapıya "Ebvâbü'l-berri" adını vermiştir. Yine kale içinde kendisine ait bir iç kale de inşa ettirmiştir. Kalede çok sayıda cami, medrese ve vakıf binası da yapılmıştır. Sultânîye, son derece görkemli ve etkileyici yapıtların bulunduğu bir şehir haline gelmiştir (Hâfîz-i Ebrû, 1317, s. 8-9).

hareket edilmesi gerektiğini söylemişti. Ancak Emîr Kutluğşâh, Şerefeddîn Hâlhâl'in önerisini mizacına uygun bulmamış, kendi gücü ile ihtişamına güvenerek buna itibar etmemiştir (Hâfiz-î Ebrû, 1317, s. 10-14).

Kutluğşâh, Emîr Fûlâd Kabâ'ya ordunun öncü birliklerine komuta etmesini emretti. Sonuç olarak Emîr Fûlâd Kabâ komutasındaki İlhanlı ordusu, Gîlân'da üç zorlu savaşı kazanarak zafer elde etti. Bu başarının ardından Emîr Dibâc'ın Gîlânlılar ve başka çevre bölgelerin idarecileri, Emîr Fûlâd Kabâ'ya elçiler yollayarak hâkimiyetlerini kabul ettiklerini bildirdiler. Emîr Fûlâd Kabâ, onların bu tutumuna uyararak durumu Emîr Kutluğşâh'a haber etti. Kutluğşâh zaten savaş yanlısı değildi, bu nedenle anlaşmaya sıcak baktı. Ancak Kutluğşâh'ın oğlu, babasının aksine anlaşmaya karşı çıkıyor, meselenin sadece savaş yoluyla çözülebileceğini savunarak babasını kıskırttı. Emîr Kutluğşâh, oğlunun bu görüşünü haklı bularak Emîr Fûlâd Kabâ'yı görevden alıp Emîr Siyavci'ye komuta yetkisi verdi. Emîr Siyavci, intikam amacıyla harekete geçti ve Gîlân halkına karşı büyük bir katliama girişti. Gîlânlılar, Moğollara karşı birleşerek Tûlîm ve Reşt civarında savaştılar. Moğollar bataklıkta sıkıştı ve büyük kayıplar verdi. Gîlân ordusu zafer kazandı. Emîr Kutluğşâh, ordusunu cesaretlendirmeye çalıştı, fakat askerleri ikna edemedi. Gîlânlılar, Emîr Kutluğşâh'ın ordusuna saldırdılar. Emîr Kutluğşâh, askerlerle kıyasıya mücadele etti ve tek başına kalana kadar savaşmayı sürdürdü. Savaş esnasında atının bir anda sendelemesi üzerine Emîr Kutluğşâh dengesini kaybederek yere düştü. Yaya kalan Kutluğşâh, kılıcını iki eliyle acımasızca savurmaya çalıştı. Sonunda Gîlânlılar, Haziran 706/1307'de Emîr Kutluğşâh'ı ok yağmuruna tutarak öldürdü ve ganimetlerini ele geçirdiler. Kutluğşâh'ın naaşı, Tebrîz'e getirilerek oraya defnedildi. Buna karşılık Olcâyâtû, bu haberi duyunca büyük bir üzüntü duydu, Emîr Kutluğşâh'ın intikamını almak amacıyla Emîr Şeyh Behlûl ve Emîr Ebûbekr'i üç bin kişilik bir kuvvetle Batı Gîlân halkını bastırmak üzere görevlendirdi. Ardından Emîr Hüseyin Bey ve Emîr Sevinç'i de bölgeye gönderdi. Bu emîrlere Reşt ve Tûlîm şehirlerini tahrip etti, savaşın ardından bölgede geniş çaplı bir yağma gerçekleştirdi, erkekleri öldürdü, kadınlar ve çocuklar esir alındı. Böylece Olcâyâtû, Gîlân üzerindeki egemenliğini kesin biçimde tesis etti. Artık sikke ve hutbelerde Olcâyâtû'nun ismi zikredilmeye başlandı. Gîlânlı emîrlerin canlarını bağışladı, buna karşılık olarak onlara ipek haraç vergisi yükümlülüğü getirdi. Öte yandan savaş meydanında kaçtığı gerekçesiyle Kutluğşâh'ın oğlu cezalandırıldı. Daha sonra Kutluğşâh'ın yerine Emîr Çûpân²¹ görevlendirildi (Hâdnâmî, 1362, s. 156; 194; Kazvîni, 1364, s. 492; Kazvîni, 1963, s. 214; Benâketî, 1348, s. 485; Şebânkâreî, 1363, s. 270; Âştîyânî, 1390, s. 349-350; Fasîh Hâfî, 1386, s. 15; Spuler, 2011, s. 122-123).

Kâşânî ve Nâsr-i Azîmî, eserlerinde Kutluğşâh'ın ölümüyle ilgili farklı bilgiler aktarmaktadır. Rivayete göre, bu savaş sırasında Kutluğşâh Noyân yaralanmış ve esir düşmüştür. Yaralarının iyileşmesinin ardından, Tulem hâkimi Rekâbzen'in (ركابزن) eline geçmiştir. Rekâbzen, başlangıçta onu hil'at ve kemerle donatarak sultanın huzuruna göndermeyi planlamışsa da bir gece uykusunda aklına gelen düşünceyle kararını değiştirmiştir. Kutluğşâh'a bir haber göndererek Allah'ın takdiriyle eline düştüğünü ve haksız yere öldürülen Emîr Novrûz'un intikamını alacağını bildirmiştir. Sonuçta, Kutluğşâh'ı kılıçla idam ederek Emîr Novrûz'un intikamını almıştır. Her ne kadar savaş Moğolların zaferiyle sonuçlanmış olsa da bu zaferin kesin etkileri

²¹ Emîr Çûpân, İlhanlılar döneminde önemli faaliyetlerde bulunmuş ve Atabeglik görevini üstlenmiştir. Sulduz kabilesine mensup olan Çûpân'ın babası Melîk adlı bir beydir. İlhan Argûn döneminde askerî alanda kendini göstermeye başlayan Çûpân, Gâzân Hân ve Olcâyâtû zamanlarında ikinci derece emîr konumunda olmasına rağmen, yönetim kabiliyeti ve cesaretiyle öne çıkmıştır. Olcâyâtû'nun kızı Dolândî Hatun ile evlenmiş olan Çûpân'ın oğlu Dimâşk Hoca ise bir süre İsfahan, Fars ve Kiman bölgelerinde yöneticilik yapmıştır. Kaynaklarda, Emîr Çûpân'ın Müslüman bir devlet adamı olarak çalışkanlığı ve dürüstlüğüyle tanındığı ifade edilmektedir (Şebânkâreî, 1363, s. 280; Uzunçarşılı, 1967, s. 601-602).

hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır (Kâşânî, 1391, s. 67-68; Nâsr-i Azîmî, 1394, s. 375; Örs, 1992, s. 106).

Baybars el-Mansûrî'ye göre Kutluğşâh, Gîlân seferi esnasında Gîlân Dağı'nda hayatını kaybetmiştir. Kutluğşâh'ın Gâzân Hân'ın naibi olarak Gîlânlılarla savaşmak amacıyla bir ordu topladığı ve dağlık bölgelerde onlarla çatışmalara girdiği belirtilmektedir. Gîlân halkı, Kutluğşâh'ı piyade birlikleriyle karşılayarak onunla savaşmış ardından kendisini sarhoş edip öldürmüşler. Müellif, Kutluğşâh'ın ölümünü "*Kâfirlerin küfrü bir kez daha yerle bir olup, İslâmiyet tekrardan yükseldi.*" şeklinde ifade etmektedir (Baybars el-Mansûrî, 2016, s. 166).

Kartlis Tskhovreba'da Kutluğşâh'ın ölümüne dair şu şekilde bilgi aktarmaktadır: Gürcüler, Gâzân Hân döneminden başlayan bağılıklarını Olcâyâtü döneminde de devam ettirmişlerdi. Tabiiyetlerini sürdürerek Gîlân seferinde de İlhanlılara yardım etmekten geri durmamışlar. Olcâyâtü, Gürcü Kralı III. Vakhtang ile görüşerek Gîlân seferi hakkında fikir alışverişinde bulunmuştu. Olcâyâtü, bu görüşmeden sonra ordusunu dört bölüme ayırarak Gîlân seferine hazırlık yapmıştı. Olcâyâtü, Beka'nın komutasındaki bir Gürcü birliğini Kutluğşâh'ın idaresine vermişti. Gîlânlılarla İlhanlılar arasında zorlu bir mücadele yaşanmıştı. Yolların darlığı ve ormanların sıklığı nedeniyle İlhanlı askerleri ilerleyememiş, ayrıca ovalarda kaygan bataklıkların bulunduğu belirtilmiştir. Ormanların yoğunluğu ve dağların zorluklarını gören Hân, gece vakti geri çekilmişti. Bunu öğrenen Gîlânlılar, onları takip etmiş ve yetişerek büyük zarar vermişler. Daha sonra Kutluğşâh'ın oğlu, Gîlânlılara meydan okumak için savaşa katılmıştı. Gîlânlıların lideri Ubashçit, askerlerin çekilmesini, bir kapının kapanmasını ve dar geçitlerin kontrol altına alınmasını emrederek Kutluğşâh'a güçlü bir direniş göstermişti. Bunun üzerine Kutluğşâh atından inmiş, bir sandalyeye oturmuş ve Beka'nın birliklerine atlarından inmelerini, çitlerin altından geçmelerini emretmişti. Askerler, bu emri yerine getirerek engel olarak yapılan çitin altından aşip yollarına devam etmişler. Gürcülerin ve Meskhilerin yardımıyla şiddetli bir savaş yaşanmıştı. Savaştan geri çekilmediler, cesurca savaşmışlardı. Gîlânlıların çoğu kılıçtan geçirilmişti. Ancak o esnada birisi bir ok atmış ve Kutluğşâh'ın başına isabet etmişti. Kutluğşâh, sandalyeye yığılarak oracıkta vefat etmişti. Babasının ölümünü gören oğlu ve birçok asker savaş meydanını terk etmişti (Tskhovreba, 2014, s. 392-393).

Son olarak Ebû Sa'îd Bahâdır Hân (715/1316-735/1335) döneminde 727/1327 yılında, hırslı ve güçlü bir komutan olan Emîr Çûpân, Gıyâseddîn Kert tarafından idam edilmişti. Yerine oğlu Mahmûd geçtiyse de o da babası ile aynı kaderi paylaşarak kendi birlikleri tarafından tutuklanıp idam edilmişti. Kutluğşâh'ın oğlu İkbâlşâh, 734/1334 yılına kadar Gürcistân'ın Moğol valisi olarak görev yapmıştı (Lang, 1955, s. 83; Özen, 2023, s. 270). Böylece kutluğşâh ailesi İlhanlı yönetimi içinde bir süre daha siyasal varlığını sürdürmüştür.

Sonuç

Bu çalışmada, İlhanlı hükümdarlarından Abâkâ, Argûn, Gâzân ve Olcâyâtü döneminin emîrlerinden Kutluğşâh Noyân'ın İlhanlı Devleti'ndeki rolü ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Onun İlhanlılara katıldıktan sonraki kariyeri, savaş meydanlarında gösterdiği başarılarla ilaveten devlet yönetiminde üstlendiği kritik görevlerle de dikkat çekmektedir. Özellikle Gâzân Hân'ın tahta geçmesiyle baş emir olan Kutluğşâh, kazandığı itibar ve sahip olduğu yetkiler, onu İlhanlı ordusunun en önde gelen komutanlarından biri yapmıştır. Kutluğşâh Noyân'ın en belirgin özelliği, askerî strateji konusundaki üstün yetenekleri ve savaş meydanlarında sergilediği kararlılıktır. Savaş alanında gösterdiği cesaret ve liderlik, Gâzân Hân'ın ona duyduğu güveni pekiştirmiştir. Kutluğşâh, İlhanlı yönetiminde kendisinden üstün veya tehdit oluşturabilecek emîrlerin ortadan kaldırılmasında rol oynadığı bilinmektedir. Anadolu isyanlarını bastırmada ve Kafkasya seferleri sırasında

Azerbâycân ve Gürcistân'daki akınlarda önemli görevler almış, İlhanlıların bölgedeki hâkimiyetini güçlendiren kritik askerî hamlelere öncülük etmiştir. Aynı zamanda Memlûklular ile yapılan savaşlarda da etkin konumda olan Kutluğşâh, İlhanlı ordusunun en ön saflarında mücadele etmiş, ancak bazı savaşlarda alınan yenilgiler nedeniyle Gâzân Hân'ın sert eleştirilerine maruz kaldığı görülmüştür. Kutluğşâh Noyân'ın savaş meydanındaki başarılarının yanı sıra, mağlubiyet karşısındaki tutumu da onun karakteri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bilhassa yenilgiyi kabullenemeyen yapısı, onun yalnızca bir komutan olmayıp sorumluluk bilincine sahip yüksek bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Emîr Kutluğşâh Noyân, Gâzân Hân döneminde önemli devlet kademelerinde bulunmuş ve hanedan içi siyasî evlilikler gerçekleştirerek Gâzân Hân'ın gözünde itibarını artırmıştır. Ayrıca Kutluğşâh'a dair veriler, İlhanlı Devleti'nin savaş stratejileri, komutan-hükümdar ilişkileri ve iç politikadaki güç dengeleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada, Emîr Kutluğşâh'ın faaliyetleri hakkında bilgi verilirken beraberinde İlhanlıların siyasetini, askerî düzenini ve komutanlarının karşılaştığı zorluklar da aktarıldı. Kutluğşâh Noyân'ın hayatı, İlhanlı Devleti'nin en çalkantılı ve kritik dönemlerinden birinde askerî ve siyasî olarak önemli roller üstlenen bir komutanın hikâyesidir. Cesareti, stratejik zekâsı ve devlet içindeki nüfuzu ile kendini kabul ettiren bu emîr, savaş meydanındaki başarıları ve siyasî hamleleriyle İlhanlı tarihinde iz bırakmış, ancak kazandığı düşmanlar ve savaş meydanındaki kaçınılmaz riskler nedeniyle nihayetinde ölümle yüzleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında, onun hayatı, dönemin İlhanlı siyasetinin ve askerî mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Kutluğşâh Noyân, Gâzân Hân'ın ölümüne müteakip Olcâyâtü Hân döneminde de saygın bir karakter olarak görevine devam etmiş, beylerbeyi ünvanına kadar ulaşmıştır. Savaş meydanlarında pervasızca mücadele eden Noyân'ın sonu yine savaş meydanında olmuştur. Birçok zafer kazanan, büyük savaşlarda çarpışan ve devletin en önemli komutanlarından biri haline gelen Kutluğşâh, Gılân fethi sırasında bir düşmanın oku tarafından öldürülmüştür. Zira ömrünü savaş meydanlarında geçiren bir emîr, yine savaş meydanında hayatını kaybetmişti.

Nihayetinde, dönemin kaynakları ve modern kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde, Kutluğşâh Noyân'ın Gâzân Hân'ın hükümdarlığı süresince onun en güçlü destekçilerinden biri olarak öne çıktığı görülmektedir. Azimli ve basiretli bir İlhanlı emîri olarak dönemin siyasî-askerî yapısında belirleyici roller üstlenmiş, buna karşın günümüz literatüründe derinlemesine incelenmemiştir. Bu durum, İlhanlılar devrine dair mevcut tarih yazımında önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Dolayısıyla, Kutluğşâh Noyân gibi komutanlar üzerinden İlhanlı dönemi siyasetinin ve ordusunun daha ayrıntılı şekilde analiz edilmesi dönemin güç ilişkilerine dair farklı bakış açıları kazandırabilir.

Kaynakça

- [1] ‘Abdullâh-i Kâşânî, Cemâlu’-d-dîn Ebu’l-Kâsım ‘Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Tâhir, (1391), Târih-i Olcâyâtü, (Nşr. M. Hamblî), Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran.
- [2] Âbu’l-Farac Gregory (1987), Abû’l-Farac Tarihi, (Çev. Ö. R. Doğrul), C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [3] Ağır, Abdullah Mesut (2021), Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti (1250-1517), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [4] Aigle, Denise (2007), “The Mongol Invasions of Bilâd al-Shâm by Ghâzân Khân and Ibn Taymiyah’s Three “Anti-Mongol” Fatwas, Ecole Pratique des Hautes Etudes, Vol. 11, No. 2, (89-120).
- [5] Akkuş, Mustafa (2016), “Altın Orda-İlhanlı İlişkilerinde Dinin Rolü”, Turkish Studies, C. 11, S. 11, (1-12).
- [6] Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud (1999), Müsâmeretü’l Ahbâr, (Çev. O. Turan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [7] Alan, Hayrunnisa (2003), “Mangıtlar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 27, İstanbul.
- [8] Alıç, Samet (2022), “Cankurbanlılardan (Canikurbanîler) Emir Argun Aka ve Emir Nevruz’un Siyasi Faaliyetleri”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 74, (348-359).
- [9] Amitai, Reuven (1996), “Ghazan, Islam and Mongol tradition: A view from the Mamlûk Sultanate”, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 59 (1), (1-10).
- [10] Âştiyânî, Abbâs İkbâl (1390), Târih-i Mogûl, İntişârât-ı Sâhil, Tahran.
- [11] Atalar, Münir (1995), “Emîr-i Hac”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul.
- [12] Ataş, Hacı (2024), “Emîrî’l-Ümerâlik Kurumunun Abbâsî Yönetimine Etkisi”, Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi, C. 10, S. 1, (213-243).
- [13] Atıcı Arayancan, Ayşe (2022), Gazan Han, Erdem Yayınları, İstanbul.
- [14] Aubin, Jean (1995), Émirs Mongols et Vizirs Persans Dans les Remous de la’Acculturation, Paris.
- [15] Ayaz, Fatih Yahya (2007), “Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası (702-1303)”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 15, (1-32).
- [16] Barthold, Wilhelm (1984), An Historical Geography of Iran, (Trans. S. Soucek), (Ed. C. E. Bosworth), Princeton University Press.
- [17] Baybars el-Mansûrî (2016), et-Tuhfetü’l-Mulûkiyye fi’l-Devleti’t-Turkiyye (1252-1312), (Çev. H. Polat), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [18] Benâketî, Fahreddîn Davut b. Muhammed (1348), Ravzatü Ulu’l-Elbab fi Marifeti’t-Tevârîh ve’l-Ensâb (Târih-i Benâkitî), (Haz. C. Şear), Tahran.
- [19] Brosset, Marie F. (1849), Historie de la Georgie, S. Petersbourg.

- [20]Çetin, Halil (2012), “İlhanlı Hâkimiyeti Altında Anadolu’da Siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması”, *Journal of Turkish Studies*, 7 (2), (1203-1216).
- [21]Dayı, Özkan (2017a), “Bağdat’ta İlhanlı Dönemi İdarecileri (1258-1280)” Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 60, (391-412).
- [22]Dayı, Özkan (2017b), *İran Moğollarında İdarî Bürokrasi (1231-1295)*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum. (Yayımlanmış Doktora Tezi).
- [23]Durmuşoğlu, Kurban (2023), *İlhanlılar Döneminde Horasan (1256-1335)*, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [24]Durmuşoğlu, Kurban (2024), “Büyük Moğol Hanlarında Dinî Müsamaha (Cengiz, Ögeday, Göyük ve Mönge Dönemi), *Journal of Universal History Studies*, 7 (2), (143-162).
- [25]Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbri (2011), *Târîhu Muhtasari’d-Düvel*, (Çev. Ş. Yaltkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [26]Ebü’l-Fidâ (2017), *Ebü’l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü’l-Büldan)*, (Çev. R. Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- [27]Ebü’l-Fidâ, el-Melikü’l Müeyyed İmâmüddîn İsmail b. Ali (1997), *el Muhtasar fi Ahbârî’l-Beşer-Târîhü Ebî’l-Fidâ*, (Thk. M. Deyyûb), C. I-II, Beyrût.
- [28]Erdem, İlhan (2000), “Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasi-Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu’ya Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 20, S. 31, (1-35).
- [29]Ergin, Muharrem (t.y.), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- [30]Fasîh Hâfi, Ahmed b. Celâleddîn Muhammed (1386), *Mücmel-i Fasîhî*, C. I-III, (Tsh. M. Ferruh), *Kitâbfurûs-i Bâstân*, Meşhed.
- [31]Galstyan, A. G. (2017), *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İ. Kemaloğlu), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- [32]Gördeğir, Ercan (2019), “İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 43, (1324-1340).
- [33]Gördeğir, Ercan, (2021), *Olcaytu Han ve Zamanı (1304-1316)*, İksad Yayınları, Ankara.
- [34]Grousset, Rene (2011), *Bozkır İmparatorluğu* (Çev. M. R. Uzmen), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [35]Gülensoy, Tuncer ve Küçükler, Paki (2015), *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- [36]Güler, Nagehan (2018), “Şebânkâreî’ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Hân, Abâkâ Hân ve Ahmed Hân”, *Turkish Studies*, 13 (8), (65-78).
- [37]Günay, Kürşat (2003), *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu’da Meydana Gelen Moğol İsyanları (1295-1304)*, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [38]Hâfiz-i Ebrû (1317), *Zeyl-i Câmîü’t-Tevârih-i Reşîdî*, (Nşr. H. B. Beyânî), Matbaa-i Bahâr, Tahran.

- [39]Hamdullâh Mustevfi-yi Kazvîni (1364), Târîh-i Guzîde, (Nşr. 'A. H. Nevâ'î), Tahran.
- [40]Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseynî (1362), Târîh-i Habîbü's-Siyer fi Ahbâr-i Efrâd-ı Beşer, C. III, (Nşr. M. D. Siyâkî), Kitâbfürûş-i Hayyâm, Tahrân.
- [41]Hândmîr, Hâce Gıyâseddîn Hümâmeddîn Muhammed b. Hâce Celâleddîn Muhammed el-Hüseynî (1317), Dustûru'l-Vuzerâ, (Tsh. S. Nefisî), Çâphâneyi İkbâl, Tahran.
- [42]Hope, Michael (2015), The "Nawrûz King": The Rebellion of Amîr Nawrûz in Khurâsân (688-694/1289-1294) and its Implications for the İkhân Polity at the end of the Thirteenth Century", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 78 (3), (451-473).
- [43]Howorth, Henry (1888), History of the Mongols (Part I-III), Longmans-Green Publ, London.
- [44]İbn Devâdârî, Seyfeddîn Ebû Bekr b. Abdullah (1971), Kenzü'd-Dürer ve Câmîu'l-Gurer, C. I-IX, ed-dürretü'z-zekîyye fi Ahbârî'd-Devleti't-Türkiyye, (Thk. U. Haarmann) Kahire.
- [45]İbn Kesîr (1995), el-Bidâye ve'n-nihâye, (Çev. M. Keskin), Büyük İslâm Tarihi, C. XIV, İstanbul.
- [46]İbn Tağrıberdî (2023), En-Nücûmü'z-Zâhire'de Memlûk Sultanları (Parlayan Yıldızlar) (Çev. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- [47]Kantar, Mehmet (2016), Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul.
- [48]Kâsım, b. Kâsım (2020), "Muhammed b. Kalavun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul.
- [49]Katib, Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed (1345), Tarih-i Cedid-i Yezd, İrenç Afşâr Yayınları, İntişarat-ı İbn Sina, Tahran.
- [50]Kazvîni, Kadı Ahmed Gaffârî (1963), Târîh-i Cihân-Ârâ, Kitâbfürûş-i Hâfiz, Tahran.
- [51]Khelejani, Hesamipour Ahmad (2013), İlhanlılar ile Altın Orda Devleti'nin Siyasi ve Sosyal İlişkileri Ege Üniversitesi, İzmir. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [52]Korkmaz, Fatih (2024), 14. ve 15. Yüzyıllarda Sultaniye Şehri, Atatürk Üniversitesi, Erzurum. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [53]Lang, D. M. (1955), "Georgia in the Reign of Giorgi the Brilliant (1314-1346)", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 18, (74-91).
- [54]Macit, Ensar (2019), "Celâyirîliler'de Kadın ve Siyaset" Selçuklu araştırmaları Dergisi, S. 11, (11-36).
- [55]Macit, Ensar ve Aydın, Yunus Emre (2022), "İlhanlıların İnkırazından Kara Koyunlu Hâkimiyetine Erzurum ve Çevresinde Yaşanan Hâkimiyet Mücadelesi", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 57, (52-59).
- [56]Makrîzî, Ebü'l Abbas Takıyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir (1934), Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l Mülûk, C. I, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyâde-î Sadî ve Abdülfettah Âşûr), Kahire.
- [57]Moğolların Gizli Tarihi (2016), (Çev. A. Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- [58]Morgan, D. O. (1986), “Kutlugh-Shâh Noyan”, The Encyclopaedia of Islam, Second Edition, EI2 V, (554).
- [59]Mu’innuddîn Natanzî (1957), Müntehebü’t-Tevârîh-i Mu’inî, (Tsh. J. Aubin), Kitâbfur’uş-i Hayyâm, Tahran.
- [60]Nâsr-i Azîmî (1394), Târîh-i Gilân, Reşt, Ferheng-i İlyâ, Tahran.
- [61]Nicola, De Bruno (2014), “Patrons or murids? Mongols and Shaykhs in Ilkhanid Iran and Anatolia”, Iran, Vol. 52, (143-156).
- [62]Nicola, De Bruno (2017), “Mongol Women’s Encounters with Eurasian Religions. Women in Mongol Iran: The Khatun”, Edinburgh University Press, Edinburgh, (182-241).
- [63]Nüveyrî, Ebû’l-Abbâs Şehabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî (2004), Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûnî’l-Edeb, C. I-XXXI, (Thk. Necip Mustafa Fevvez ve Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut.
- [64]Odabaşı, Zehra ve Özel, Esra (2024), “Ölüm ve Tedavi: İlhanlı Hanlarının Ölüm Sebepleri (1256-1335)”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, S. 21, (27-56).
- [65]Orbelian, Step’anos (2015), History of the State of Sisakan, (Çev. R. Bedrosian), Long Branch.
- [66]Örs, Derya (1992), Tarih-i Olcaytu, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [67]Özen, Firdevs (2023), “Emîr Çoban’ın Ebû Sa’îd Bahâdır Hân Üzerindeki Egemenlik Döneminin Sona Eriş Süreci”, Genel Türk Tarihi Araştırma Dergisi, C. 5, S. 10, (268-281).
- [68]Özgüdenli, Osman Gazi (2007), “Olcaytu Han”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul.
- [69]Özgüdenli, Osman Gazi (2009), Gâzân Han ve Reformları (1295-1304), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- [70]Özgüdenli, Osman Gazi (2018), “İlhanlılar’da Hükümdarlık Telâkkisi ve Hükümdar Algısı”, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 1, (73-92).
- [71]Özgüdenli, Osman Gazi- Umanç, Fırat (2023), “Bir İlhanlı Hükümdarının İbadet Dünyası: Sultan Olcâyütü Muhammed (1304-1316)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 42, S. 72, (73-104).
- [72]Reşidüddîn Fazlullâh (1374), Câmi’u’t-Tevârîh, (Tsh. D. B. Kerîmî), İntişârât-ı İkbal, Tahrân.
- [73]Roux, Jean-Paul (2001), Moğol İmparatorluğu Tarihi, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- [74]Sağlam, Ahmet (2016), “İlhanlı Hükümdarı Gazan Han’ın Suriye İşgali Süresinde İbn Teymiyye’nin Siyasi ve Dini Mücadelesi”, International Journal of Old and New Studies, 3(6), (35-55).
- [75]Sağlam, Ahmet (2018), “Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri”, Belleten, C. LXXXII, S. 293, (83-157).
- [76]Sağlam, Ahmet (2021), En-Nâsır Muhammed Devri-Memlûk Türk Devleti-, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [77]Selçuknâme (1952), Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, (Çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara.

- [78]Semerkândî, Kemâlu'd-dîn 'Abdu'r-Rezzâk-î (1376), Matla-ı Sadeyn ve Mücmel Bahreyn, (Nşr. Doktor Abdülhüseyin Nevaî), Müessesese-î Mutalaat ve Tahkikât-ı Ferhengi-yi Pejoheşkâh, Tahran.
- [79]Spuler, B. (1991), "Gılân", The Encyclopaedia of Islam (Ed. B. Lewis, Ch. Pellat & J. Schacht), Vol. 2, Leiden: E. J. Brill. (1111-1112).
- [80]Spuler, Bertold (2011), İran Moğolları -Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1250, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [81]Subaşı, Ömer (2015), Gürcü-Moğol İlişkisi –Güney Kafkasya 1220-1346-, Kitabevi, İstanbul.
- [82]Subaşı, Ömer (2021), Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset, Selenge Yayınları, İstanbul.
- [83]Subaşı, Ömer (2022), "Siyasî Evlilikler Bağlamında Moğol Dış Politikası ve Kadın", Anasay, S. 21, (3-49).
- [84]Subaşı, Ömer ve Köse, Bayram Arif (2024), "Moğol Dünyasında Çocuk", Anasay, S. 29, (22-46).
- [85]Sümer, Faruk (1988), "Abaka", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul.
- [86]Sümer, Faruk (1989), "İlhanlı hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", Belleten, C. 53, S. 206, (175-198).
- [87]Sümer, Faruk (2022), Anadolu'da Moğollar, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [88]Şahin, Hanifi (2013), "Sebeup ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultan'ın Şîliğî", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 64, (115-128).
- [89]Şahin, Hanifi, (2016), "İlhanlıların Sosyo-Politik İlişkilerinde Dinî-Mezhebî Kabullerin Rolü", İLTED, S. 45, (109-138).
- [90]Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed-i (1363), Mecma'u'l-Ensâb, Tahran.
- [91]Tebrizi, Ahmed b. Muhammed-î (1397), Şâhanşâh-nâme, Târîh-i Manzûm-î, Mogûlân ve İlhanân ez-karn-î heştom-î hicrî, (Nşr. Mahşîd Gûharî Kâhekî Cevâd Râşkî 'Alî-âbâdî), (Zîr-î Nazar: Cevâd 'Abbâsî), Tahran.
- [92]Tevârîh-i Güzîde-Nusret-Name, (2022), (Haz. Harun Kaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.
- [93]Tezcan, Ayşe Beyza (2023), "Moğol Tahakkümü Altında Gürcü Krallığı'nda Çıkan İsyân Hareketleri", Genel Türk Tarihi Araştırma Dergisi, C. 5 (9), (129-144).
- [94]Togan, Zeki Velidi (2019), Umumi Türk Tarihine Giriş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [95]Tokuş, Ömer (2017), "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Moğol Noyanlarının İsyânları", Türk Dünyası Araştırmaları, C. 117, S. 230, (177-208).
- [96]Tomar, Cengiz (2010), "Şam" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, İstanbul.
- [97]Tskhovreba, Kartlis (2014), A History of Georgia, (Çev. D. Gamq'relidze), (Ed. R. Metreveli and Stephan Jones), Georgian National Academy of Science, Artanuji Publishing, Tbilisi.
- [98]Tural, Murat (2021), Hristiyan Dünyası ve Moğollar, Timaş Akademi, İstanbul.

- [99] Tüysüz Cem (2004), *İlhanlılar Tarihinde Çobanoulları (Sulduzlular)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [100] Umanç, Fırat (2023), *Sultan Olcâytü Muhammed'in Dinî ve Fikrî Dünyası (1304-1316)* Marmara Üniversitesi, İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- [101] Umanç, Fırat (2025), "İlhanlı Devleti'nde Yahudilerin Durumu (1256-1335)", *History Studies*, C. 17 S. 4, (1031-1053).
- [102] Uyar, Mustafa (2003), "İlhanlı Devletinde Yahudi Bir Vezir: Sa'düddeve" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21(33), (125-142).
- [103] Uyar, Mustafa (2007), "İlhanlı-Memluk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vadi el-Hazindar Savaşı", 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- [104] Uyar, Mustafa (2012a), "Türk Sûfleri: İlhan Tegüdar ve Gazan Han Devirleri", *Belleten*, C. 76, S. 275, (29-50).
- [105] Uyar, Mustafa (2012b), *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [106] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1967), "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, C. 31, S. 124, (601-646).
- [107] Vassâf, Şehâbeddîn Abdullah b. Fazlullah Şîrâzî (1346), *Târîh-i Vassâf*, (Tsh. A. Âyetî), *İntişârât-ı Bonyâd-ı Ferheng-i İrân*, Tahrân.
- [108] Wing, Patrick (2016), *The Jalayirids -Dynastic State Formation in the Mongol Middle East-*, Edinburgh.
- [109] Yahya b. Abdullâtîf Kazvîni (1363), *Lubbü't-Tevârih*, *İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ*, Tahrân.
- [110] Yazıcı, Tahsin (1996), "Gılân" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul.
- [111] Yıldız, Hakkı Dursun (1995), "Ümîrî'l-Ümerâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul.
- [112] Yuvalı, Abdulkadir (1996), "Gâzân Han" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul.
- [113] Yuvalı, Abdulkadir (2000), "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul.
- [114] Yuvalı, Abdulkadir (2017), *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.